

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Straffnedsättning för unga lagöverträdare

Författare: Rebecca Hjälmärö

Handledare: Gösta Westerlund

Höstterminen 2007

Tillämparuppsats 30 hp

Programmet för juris kandidatexamen

Juridiska Institutionen, Göteborgs universitet

”Unga lagöverträdare. Om denna kategori brottslingar är särskilt svår att påverka, så kan man argumentera för en strängare straffnivå. Men om de ses som mycket svåra att påverka, och om man kan utgå från att vuxna lagöverträdare inte identifierar sig med dem, så har det liten betydelse hur de behandlas. Omvänt kanske unga lagöverträdare såsom grupp är särskilt lätt att påverka, varvid straffnivån kan sättas lägre.”

Nils Jareborg och Josef Zila

Förord

Intresset för hur straffrättsliga regleringar är utformade för unga lagöverträdare väcktes till liv när jag läste löpsedlarna för ett år sedan. ”Unga slipper straff” löd rubriken och fick mig att börja fundera över hur straffmätning och påföljdsval ser ut för unga lagöverträdare. Unga lagöverträdare har diskuterats mycket under tiden detta arbete kom till. Dödsmisshandeln av en 16-årig kille på Kungsholmen i Stockholm i oktober 2007, ledde till stora demonstrationer mot våld och nu i december står fem med offret jämna-åriga killar åtalade för att ha deltagit i misshandeln.

Det har varit fascinerande att utifrån två bestämmelser kunna utveckla ett helt arbete och ändå känna att endast en bråkdel täckts in. När det gäller unga lagöverträdare går många av de juridiska rättsområdena hand i hand då socialtjänsten och de rättsvårdande myndigheterna tillsammans skall arbeta för att förhindra och motverka brott och det finns således många delar att fördjupa sig inom.

Jag vill tacka min handledare Gösta Westerlund som på ett lugnande sätt handlett mig genom denna tid. Tack även till Anette Westerlund för dina konkreta tips och idéer.

Tack till kammaråklagare Karl-Erik Esbo, Göteborg, kammaråklagare Neela Nilsson, Uddevalla, och kammaråklagare Per-Erik Pinsell, Göteborg, som har tagit er tid att delta i mina intervjuer. Ni gav en bild av verkligheten som behövdes för detta arbete.

Innehållsförteckning

Förord	3
Förkortningar	6
1 Inledning	7
1.1 Bakgrund.....	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Metod	8
1.4 Avgränsning	9
1.5 Disposition	9
2 Särbehandling av unga lagöverträdare	10
2.1 Historia	10
2.1.1 Utvecklingen fram till 1988 års reform.....	10
2.1.2 Utvecklingen fram till 2007	11
2.2 Grunden till särbehandling	14
2.3 Särbehandlingens rättsliga uttryck.....	15
3 Påföljdsbestämning	17
3.1 Allmänna regleringar	17
3.1.1 Straffmätning	17
3.1.2 Påföljdsvalet.....	18
3.2 Allmänt vid påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare.....	19
3.2.1 Straffmätning	19
3.2.2 Påföljdsvalet.....	19
3.3 Institut för lagföring	22
3.3.1 Åtalsunderlåtelse	23
3.3.2 Straffföreläggande	23
3.3.3 Ordningsbot	24
4 Straffnedsättning för ungdomar	25
4.1 Förmildrande omständigheter vid beräkning av straffvärde	25
4.2 Särskilt beaktande av den tilltalades ungdom.....	27
4.3 Riktlinjer för nedsättning	28
4.3.1 Fängelsestraff.....	28
4.3.2 Bötesstraff.....	29
4.3.3 Ungdomstjänst	30
4.4 Domstolspraxis	32
4.4.1 NJA 2000 s. 314	32
4.4.2 NJA 2000 s. 421	35

4.4.3 NJA 2005 s. 878	38
4.4.4 HD B 2693/07	41
4.5 Åklagarens tillämpning av straffnedsättning	45
4.5.1 Straffnedsättning	45
4.5.2 Relationen mellan 29 kap. 3 § 3 p. och 7 § BrB	46
4.5.3 Förändringar efter lagändringen 2007	47
4.5.4 Användandet av riktlinjer	48
5 Avslutande synpunkter	50
6 Sammanfattning	53
Källförteckning	56
Bilaga A	59
Bilaga B	60

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (SFS 1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
HD	Högsta Domstolen
HovR	Hovrätt
JT	Juridisk tidskrift
KvaL	Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga lagöverträdare
NJA	Nytt juridiskt arkiv I
Prop.	Proposition
SFS	Svensk författningssamling
SL	1864 års Strafflag
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
TR	Tingsrätt

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Ungdomar står för en stor del av brottsligheten i Sverige. År 2006 lagfördes runt 119 000 brott i Sverige. Åldersgruppen 15 – 20 år stod för 21 procent av dessa, samtidigt som gruppen endast utgör nio procent av den straffmyndiga befolkningen.¹ Även om brottsligheten hos ungdomar inte har stigit nämnvärt de senaste tio åren har emellertid typen av brott som begåtts förändrats från stöldbrott till fler misshandels- och hotbrott.²

Vid en påföljdsbestämning för ungdomar blir ett flertal bestämmelser tillämpliga utöver de som gäller för vuxna lagöverträdare. Unga lagöverträdare skall särbehandlas straffrättsligt och påföljdssystemet bygger på principen att ungdomar i första hand skall bli föremål för insatser inom socialtjänstens regi när de begått brott. Ungdomar skall hållas utanför kriminalvården och frihetsberövande påföljder.³

När ett särskilt vårdbehov finns får den unga dömas till ungdomsvård enligt 32 kap. 1 § BrB. Är så inte fallet skall de icke frihetsberövande påföljderna beaktas däribland böter och ungdomstjänst, i enlighet med 25 kap. 2 § och 32 kap. 2 § BrB där ungdomstjänst skall väljas före böter om inte påföljden är alltför ingripande. I vissa fall måste dock samhället reagera mot allvarliga brott som begås av ungdomar med ett frihetsberövande straff. Då kommer bestämmelsen om särskild restriktivitet mot fängelse in med företräde för sluten ungdomsvård i de fall synnerliga skäl är uppfyllda för ungdomar mellan 15 och 17 år, enligt 30 kap. 5 § och 32 kap. 5 § BrB.

Som ett led i en allmän politik om att hålla unga borta från fängelser av främst humanitära skäl, görs nedsättningar av straffen för unga lagöverträdare. Den tilltalades ungdom skall enligt 29 kap. 7 § BrB särskilt beaktas hos ungdomar under 21 år varpå en nedsättning av straffet görs vid fängelsestraff men även vid bötesstraff. Även bestämmelsen i 29 kap. 3 § 3 p. BrB om förmildrande omständigheter med hänsyn till en persons bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga kan komma att bli aktuell vid straffmätningen för unga lagöverträdare.

Åtskilliga domar finns att studera angående straffnedsättning för ungdomar och HD har i ett flertal fall tagit upp frågan kring hur en sådan går till. Faktum är dock att den största delen begångna brott inte avgörs i domstol utan genom summariska förfaranden så-

¹ BRÅ tabell 440

² Prop. 2005/06:165 s. 36

³ A. prop. s. 42

som åtalsunderlåtelse, strafförelägganden och ordningsbotsförelägganden. Ungdomar utgör inget undantag. Möjligheterna att förelägga om bötesstraff genom strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse är utvidgade för unga lagöverträdare genom regleringen i LUL.

Det är nu av intresse att se på hur regleringarna kring unga lagöverträdare och straffmätning ser ut, hur HD har sett på straffnedsättning för unga lagöverträdare och hur bestämmelserna kring unga lagöverträdare tillämpas både i mål som leder till åtal och mål som avslutas genom annat förfarande än ett domslut.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att studera bakgrunden till straffnedsättning för unga lagöverträdare och hur regleringen ser ut. Syftet är även att undersöka hur och i vilken utsträckning straffnedsättning görs vid unga lagöverträdares påföljdsbestämning och se på vilken betydelse bestämmelserna har vid handläggning av ungdomsmål där åklagare är beslutande och vid mål som leder till åtal och dom. Inblicken i hur en straffmätning går till vid brott som inte leder till åtal är mer begränsad än brott som lagförs genom en dom, varför det är intressant att analysera hur åklagare tillämpar bestämmelserna som behandlar unga lagöverträdare och straffnedsättning. Syftet är vidare att undersöka om lagstiftning och praxis är tillräckligt tydliga i hur en straffnedsättning skall utföras.

För att uppfylla syftet skall svar sökas till följande frågor:

Vad är bakgrunden till straffnedsättning för unga lagöverträdare?

Hur regleras möjligheten till straffnedsättning för unga lagöverträdare och hur tillämpas bestämmelserna som tar hänsyn till unga vid straffmätningen?

Är regleringarna och praxis tillräckligt vägledande?

1.3 Metod

Genom att gå igenom lagstiftning och förarbeten skall jag belysa bakgrunden till bestämmelserna kring straffmätning och unga lagöverträdare samt hur intentionerna med dessa ser ut. Arbetet kommer även att innehålla en studie av HD:s praxis, speciellt i de fall HD har uttalat sig principiellt om unga och straffnedsättning. Vidare kommer doktrin studeras angående lagstiftningen men även angående praxis på området. Arbetet kommer även att innehålla material som inhämtats genom intervjuer med åklagare angående handläggning av unga lagöverträdare.

1.4 Avgränsning

Uppsatsens kärna kommer vara kring straffmätning. Arbetet kommer främst att riktas in på de delar som har betydelse för unga lagöverträdare. Det är i en uppsats som behandlar straffmätning, oundvikligt att inte i viss utsträckning även behandla påföljdsval då dessa är starkt förknippade med varandra. Många olika rättsområden är aktuella för unga lagöverträdare men kommer bortses ifrån i arbetet, däribland de straffprocessuella och de processuellt-rättsliga reglerna. I viss mån kommer dock vissa regler tas upp för att ge en bakgrund till de institut åklagare har att arbeta med. Med begreppet unga lagöverträdare förstås ofta tre olika åldersgrupper. Dels de som ännu inte uppnått straffbarhetsåldern 15 år och dels de mellan 15 och 21 år som även de delas in i omynliga och myndiga unga lagöverträdare. Denna uppsats fokuserar på de unga lagöverträdare som fyllt 15 år och således kan ådömas en påföljd för brottet.

1.5 Disposition

Inledningsvis tas grunden till särbehandling av unga lagöverträdare upp för att skapa en förståelse till lagregleringarnas tillkomst och tillämpande. Kapitel 3 tar upp den grundläggande systematiken vid påföljdsbestämning för både vuxna och unga lagöverträdare för att få en rättslig bakgrund till straffmätning för unga lagöverträdare. Kapitel 4 innehåller en fördjupad teoretisk genomgång av regleringen som berör straffnedsättning för unga lagöverträdare. Även teorier kring hur bestämmelserna bör tillämpas tas upp. Efter detta belyser arbetet ett antal rättsfall där HD prövat frågan om straffnedsättning för unga lagöverträdare. I anslutning till rättsfallen belyses även åsikter kring HD:s avgöranden i aktuella fall. I slutet av kapitel 4 redogörs för hur praktiserande åklagare arbetar med straffnedsättning i deras arbete med unga lagöverträdare. Kapitel 5 innehåller avslutande synpunkter kring vad som framkommit genom arbetet. Slutligen i kapitel 6 finns en sammanfattning över arbetet.

2 Särbehandling av unga lagöverträdare

2.1 Historia

2.1.1 Utvecklingen fram till 1988 års reform

Från år 1825 började kriminalvården arbeta mer behandlingsinriktat och behovet av en särbehandling av unga lagöverträdare började uppmärksammas. Behovet av en särbehandling med pedagogisk inriktning började beaktas och en placering i fängelser skulle så långt som möjligt undvikas. Det faktum att förhållandena i fängelserna var svåra för de unga gjorde att särbehandling av unga påbörjades genom att privata hem omhändertog bland annat kriminella barn. Innan dess hade ingen åtskillnad gjorts på grund av ålder.⁴

1864 års strafflag medförde att en myndighetsålder infördes vilket i princip innebar att barn under 14 år, och senare 15 år, inte fick ådömas straff.⁵ Minderåriga fick dömas till aga eller intagning i allmän uppfostringsanstalt i de fall brottet var av svårare karaktär.⁶ När det gäller straffmätningen fanns en bestämmelse om straffnedsättning för ungdomar redan i 1864 års strafflag. Straffet kunde nedsättas i de fall gärningsmannen var mellan 15 och 18 år.⁷ Vad gäller påföljdsvalet för de ungdomar som uppnått straffbar ålder existerade inga särskilda påföljder utan de som fanns att tillgå var de allmänna påföljderna böter, fängelse, straffarbete och dödsstraff, den sistnämnda med viss begränsning för unga.⁸

Domstolarnas möjlighet att välja en annan påföljd än fängelse för unga lagöverträdare utvecklades allteftersom ändringar gjordes i SL under första halvan av 1900-talet. Med tillämpning av lagen om tvångsuppfostran kunde domstolen i det fall den unge dömts till böter, fängelse eller straffarbete och denne inte fyllt 18 år, istället insättas i allmän uppfostringsanstalt. Detta var det första steget mot ett mer behandlingsinriktat system.⁹

Diskussioner om att tillämpningsområdet för tvångsuppfostran skulle utvidgas även till ungdomar mellan 18 och 20 år ledde till att ungdomsfängelse infördes 1935. Bakom införandet fanns synsättet att följden av ett straff inte alltid fick den åsyftade effekten hos unga. En förutsättning för att ungdomsfängelse skulle kunna utdömas var att fängelse var föreskrivet för brottet. Ungdomsfängelse var förutom att vara ett straff även en be-

⁴ Nordlöf s. 162

⁵ SOU 1977:83 s. 63

⁶ Nordlöf s. 162

⁷ A.a. s. 243

⁸ SOU 1977:83 s. 63

⁹ A.bet. s. 63

handling av fostrande och utbildande karaktär.¹⁰ Utmärkande för ungdomsfängelse var att straffet var tidsobestämt. I princip kunde den dömda kvarhållas så länge fostrans- och utbildningssyftet kunde tillgodoses dock högst i fyra år.¹¹

När brottsbalken infördes år 1965, gjordes tillämpningen av fängelse restriktiv inte bara för ungdomar under 18 år som tidigare varit fallet, utan även upp till 21 års ålder.¹² Lagen om ungdomsfängelse införlivades i dåvarande 29 kap. BrB.

Det faktum att ungdomsfängelse var en tidsbestämd påföljd där påföljdens längd inte avgjordes genom den brottsligheten som begåtts utan den dömdes individuella behov, innebar att påföljden hade en alltför stor individualpreventiv inriktning med hänsyn till den utveckling som skedde efter BrB:s införande.¹³ Detta blev den avgörande omständigheten till att påföljden ungdomsfängelse avskaffades den 1 januari 1980.

I och med avskaffandet höjdes den övre åldersgränsen för när en straffnedsättning kunde göras från 18 år till 21 år. En nedsättning fick göras ”efter omständigheterna” och den unge kunde dömas till ett lindrigare straff, enligt dåvarande 33 kap. 4 § BrB.¹⁴ Vid avskaffandet av ungdomsfängelse omformulerades även tillämpningen av fängelse gentemot åldersgruppen 18 till 21-åringar. Ändringarna medförde att tidigare lagstiftning som stadgade att fängelse fick utdömas ”när frihetsberövande var påkallat främst av hänsyn till allmän laglydnad eller fängelse annars befanns lämpligare än annan påföljd” ändrades till ”när det av hänsyn till allmän laglydnad föreligger särskilda skäl för frihetsberövande”.¹⁵

2.1.2 Utvecklingen fram till år 2007

Den utveckling som ägt rum inom straffrätten efter införandet av brottsbalken 1965 har gått från individualpreventivt tänkande där behandlingsideologin var central, till proportionalitet som straffrättslig ideologi.¹⁶ Det faktum att den tidsbestämda påföljden ungdomsfängelse avskaffades visar på den utvecklingen men även införandet av en större påföljdsbestämningsreform som trädde i kraft den 1 januari 1989.¹⁷ Svensk rätt hade tidigare endast en bestämmelse som reglerade påföljdsbestämning, dåvarande 1 kap. 7 § BrB. Domstolen skulle döma så att påföljdsvalet skulle vara ägnad att främja den döm-

¹⁰ SOU 1993:35 s. 103 f

¹¹ SOU 1977:83 s. 64

¹² Berg m.fl. s. 30:28

¹³ SOU 1977:83 s. 77 ff.

¹⁴ Prop. 1978/79:212, s. 65

¹⁵ Berg m.fl. s. 30:28 f

¹⁶ Prop. 1997/98:96 s. 76 f

¹⁷ Jareborg, Zila s. 97 f

des anpassning i samhället samt att domstolen skulle iaktta kravet på att upprätthålla allmän ordning.

1989 infördes två nya kapitel i BrB, kapitel 29 och 30, som reglerar påföljdsbestämningen. Proportionaliteten mellan straff och brott, rättssäkerheten, legaliteten och likhet inför lagen betonades i reformen. Straffvärde infördes som ett centralt begrepp vid påföljdsbestämning för att förstärka dessa värden.¹⁸ Påföljdsbestämningsreformen innebar att bestämmelsen om straffnedsättning ändrades och flyttades till 29 kapitlet. Den tilltalades ungdom skall efter ändringen särskilt beaktas vid en straffmätning om den tilltalade var under 21 år när brottet begicks, 29 kap. 7 § BrB. Även vad gäller påföljdsvalet skedde förändringar. Innehållet i bestämmelsen om fängelsestraff för ungdomar mellan 18 och 21 år, byttes ut till ”med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det”, 30 kap. 5 § 2 st. BrB. Numera är det likt straffnedsättningsbestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB, åldern vid brottet och inte åldern vid domen som är utgångspunkten.¹⁹

Sedan 1989 har flera reformer genomförts inom området för påföljder för unga lagöverträdare för att delvis öka förutsättningarna för att proportionalitetsprincipen skall få en starkare betydelse även vid lagföringen av unga lagöverträdare.

Påföljdsreformen som trädde ikraft den 1 januari 1999, grundade sig till största del i den tanken att unga till största del skall bli föremål för vård inom socialtjänstens regi.²⁰ Vad gäller överlämnande till vård inom socialtjänsten gjordes förändringar för att principer som förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens skulle förstärkas.²¹ En av dessa förändringar var att införa ungdomstjänst som tilläggssanktion. Socialtjänsten ansågs ha större möjligheter än kriminalvården att få till stånd positiva förändringar för unga.²² Därför skulle unga även i fortsättningen så långt som möjligt hållas utanför kriminalvården. Med detta som grund infördes sluten ungdomsvård för att hålla ungdomar mellan 15 och 17 år utanför kriminalvården. Syftet med införandet av sluten ungdomsvård var att kraftfullt gripa in mot unga lagöverträdare under 18 år, men ändå undvika de negativa effekter en placering i en anstalt kan komma att få för den unge.²³ Lagstiftaren framförde argument där dels risken för skadeverkningar som ett långvarigt fängelsestraff kan få för unga människor vägdes mot den avskräckande effekt ett frihetsberövande straff bör ha särskilt vid allvarlig brottslighet.²⁴ Införandet av sluten ungdoms-

¹⁸ Prop. 1987/88:120 s. 36

¹⁹ A.prop. s. 102 ff.

²⁰ Prop. 1997/98:96 s. 81

²¹ A.prop. s. 145

²² A.prop. s. 144

²³ A.prop. s. 156 f

²⁴ A.prop. s. 157

vård innebar att fängelsestraffet kunde undvikas samtidigt som det fanns möjlighet att utdöma en påföljd med ingripande åtgärd.²⁵

År 2001 fick BRÅ, Socialstyrelsen och Statens institutionsstyrelse i uppdrag att utvärdera 1999 års påföljdsreform.²⁶ De kom fram till att reformen inte uppnått önskat mål. En av bristerna var att endast hälften av kommunerna kunde verkställa påföljden ungdomstjänst.²⁷ Senare tillsattes även en särskild utredare som lämnade betänkandet SOU 2004:122 till regeringen.²⁸ Dessa utredningar låg till grund för regeringens förslag inför lagändringarna år 2007.²⁹

Ambitionen med lagändringen var att förutsebarhet och likabehandling skulle få större genomslag för unga lagöverträdare. Lagstiftaren betonade att påföljdssystemet för unga lagöverträdare även fortsättningsvis skall bygga på principen om att unga skall särbehandlas i straffrättsligt hänseende samt att unga som begått brott i första hand skall bli föremål för insatser inom socialtjänsten.³⁰ Lagreformen syftade till att minska användningen av främst korta bötes- och fängelsestraff. Vidare syftade reformen till att förkorta tiden mellan brott och straffrättslig reaktion för unga lagöverträdare, förbättra möjligheterna att tidigt ingripa för att motverka att personer under 15 år utvecklar en kriminell livsstil samt att medling med anledning av brott skall användas i större utsträckning för unga lagöverträdare.³¹

Genom lagändringarna sammanfördes de påföljder som är avsedda enbart för unga lagöverträdare till ett kapitel i brottsbalken (32 kap). Påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten bytte namn till ungdomsvård och reserverades för de ungdomar som har ett egentligt vårdbehov.³² Påföljden ungdomstjänst gjordes möjlig att utdömas även som fristående påföljd. Sluten ungdomsvård ändrades inte i sig i och med 2006 års lagändring mer än att lagstiftaren uttalade att syftet är att fängelsestraff skall minska och således även sluten ungdomsvård.³³

²⁵ Prop. 1997/98:96 s. 160

²⁶ BRÅ Rapport 2002:19

²⁷ A.a. s. 40

²⁸ Prop. 2005/06:165 s. 35

²⁹ SFS 2006:891

³⁰ Prop. 2005/06:165 s. 43

³¹ A.prop. s. 42

³² A.prop. s. 55

³³ Borgeke och Månsson s. 189

2.2 Grunden till särbehandling

Det finns ett flertal faktorer som framförs för att ungdomar skall särbehandlas vid påföljdsbestämningen. Dessa har sin utgångspunkt i humanitära skäl som respekt, medkänsla och tolerans.³⁴

Till att börja med anses ungdomar ha en *outvecklad ansvarsförmåga*. Orsaken till detta är att unga rent biologiskt befinner sig i ett utvecklingsstadium där förmågan att känna empati, ha självkontroll och förstå värdet av olika företeelser i samhället är begränsad.³⁵

Vidare är en annan orsak till särbehandlingen att ungdomar *har större känslighet mot sanktioner* och straff än vuxna. Det har att göra med att bestraffningen kan störa deras utveckling samt förhindra den mognadsprocess och möjlighet till att få en självkänsla vilken är nödvändigt för att unga inte skall fastna i kriminalitet utan kunna leva ett ansvarfullt vuxenliv.³⁶ Påföljdsvalet kan därför för den unge vara viktigare än straffmätningen.³⁷ Detta gäller särskilt vid allvarliga brott som leder till fängelse eller sluten ungdomsvård. Argumenten för särbehandling är därför särskilt påtagliga vid frihetsberövande straff. Undersökningar har visat att placering av unga på anstalt inte innebär en bra rehabilitering. Den medför dessutom en hög återfallsfrekvens samt att den för personligheten har en nedbrytande effekt.³⁸ Den unge är på grund av sin ålder mer känslig för miljön på anstalter och en placering inom kriminalvårdens regi kan medföra att denne fastnar i kriminalitet bland annat under påverkan av äldre intagna.³⁹ Påföljden vid brott för unga måste på grund av detta i större utsträckning vara inriktat mot vård och uppfostran jämfört med vuxna lagöverträdare.⁴⁰

En annan grund som framförs för särbehandling är att unga förtjänar att mötas med *större tolerans*. Att straffa ungdomar som begått brott lika hårt som vuxna är inte rimligt.⁴¹ De unga som begår kriminella handlingar är ofta socialt utsatta och har ett särskilt behov av stöd och hjälp.⁴² Den process det innebär att växa upp innefattar en hel del testande av gränser både gentemot föräldrar men också mot samhället i stort. Unga lagöverträdare bör därför bemötas med större tolerans. De flesta förlorar dessutom intresset för att begå brott i takt med att de mognar och så att säga "sjävläker" från att begå brott.⁴³

³⁴ Jareborg, Zila s. 90 ff.

³⁵ A.a. s. 147

³⁶ A.a. s. 147

³⁷ A.a. s. 148

³⁸ Nordlöf s. 182

³⁹ NJA 1982 s. 511

⁴⁰ Zila, s. 76

⁴¹ Prop. 2005/06:165 s. 48

⁴² Prop. 1997/98:96 s. 142, Prop. 2005/06:165 s. 43

⁴³ Jareborg, Zila s. 148, RÅ 2004:1

Den särbehandling som kan ske genom beaktandet av förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB har sin grund i att en ung brottsling kan vara mindre klandervärd och uppvisa en minskad skuld i förhållande till en vuxen lagöverträdare varför även straffvärdet kan bli lägre.⁴⁴ Bestämmelsen om beaktande av den tilltalades ålder i 29 kap. 7 § BrB däremot har sin grund i en allmän politik om att hålla ungdomar utanför fängelserna eller åtminstone göra vistelsen där så kortvarig som möjligt.⁴⁵ Även om särbehandlingen till största del har sin grund i skälen mot frihetsberövande åtgärder finns det en grund för särbehandling även där brottet endast föranleder bötesstraff. Bötesstraff kan slå fel då det kan leda till skuldsättning och således få långtgående följder för en ung människas liv. En annan följd som böter kan få är att anhöriga till den dömda betalar böterna varpå syftet med påföljden såsom en reaktion på ett brott från samhällets sida förlorar sin kraft. Böter saknar med andra ord det rehabiliterande inslag som är viktigt för unga. Dessa argument är som starkast vid höga bötesstraff.⁴⁶

2.3 Särbehandlingens rättsliga uttryck

Synen på särbehandling av unga avspeglar sig i svensk rätt. Huvuddelen av särbehandlingen finns inom process- och straffprocessrätten. De inom straffrätten särbehandlande regleringarna för unga lagöverträdare över 15 år kommer tas upp under kapitel 3.2 och mer genomgående under kapitel 4.

Det mest centrala av särbehandlingarna inom straffrätten är att straff överhuvudtaget inte får utdömas för brott som begåtts av någon innan denne fyllt 15 år, 1 kap. 6 § BrB. Straffbarhetsåldern innebär att det är åldern vid brottstillfället som är avgörande och att en person under 15 år kan begå brott men kan inte ådömas en påföljd. Det finns däremot andra särskilda regleringar som tar vid när en ung människa under 15 år begått brott. Den unge kan då få vård enligt SoL om denne samtycker. Behöver tvångsåtgärder vidtas måste LVU tillämpas för att den unge skall kunna omhändertas för vård. I LUL finns ett antal bestämmelser som är tillämpliga för unga lagöverträdare, även de som är under 15 år. En utredning får i vissa fall inledas för att undersöka behovet av socialtjänstens insatser, klarlägga om någon under 15 år deltagit i brottet, efterforska gods eller om det annars är av särskild vikt att utredning inleds, 31 § LUL. Om någon under 15 år misstänks för brott får även vissa tvångsmedel användas mot den unge vilka finns angivna i 35 och 36 §§ LUL. Det finns även ett institut för prövning av huruvida den unge under 15 år begått brott, 38 § LUL. Åklagare får om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare, begära prövning hos dom-

⁴⁴ Sitte Durling s. 650

⁴⁵ Jareborg, SvJT 1992 s. 268

⁴⁶ Prop. 2005/06:165 s. 48

stol för att få klarlagt huruvida den unge begått brottet, 38 § LUL. Bevistalan som institutet heter, tillkom för att klargöra vilka insatser som behövs från samhällets sida vid brott av allvarlig beskaffenhet. Bevistalan är dock mycket ovanligt förekommande i praktiken.⁴⁷

Ett exempel på en annan särreglering av unga lagöverträdare är den som behandlar verkställigheten av fängelsestraff. Här kommer argumenten för att unga är känsliga för sanktioner in. En dömd ungdom under 18 år får inte placeras i en anstalt med andra dömda över 18 år om det inte är för den unges bästa. En ungdom över 18 och under 21 år skall hållas åtskild från intagna som kan inverka på den unges anpassning i samhället. Dessutom skall en ung lagöverträdare som inte placeras i öppen anstalt, företrädelsevis placeras där det finns särskild verksamhet för unga intagna, 1 kap. 8 § KvaL.

De regler som jag nu redogjort för har även kommit till uttryck i FN:s konvention om barnets rättigheter artikel 37 enligt vilken ett barn får frihetsberövas endast som en sista utväg och då bara under kortast lämpliga tid.

⁴⁷ Nordlöf s. 341 f

3 Påföljdsbestämning

3.1 Allmänna regleringar

En allmän genomgång av bestämmelserna görs nedan för att klargöra det relativt invecklade förfarandet vid bestämmande av påföljd. Reglerna kring påföljdsbestämning kom till genom 1988 års påföljdsbestämningsreform och trädde i kraft den 1 januari 1989.⁴⁸ Begreppet påföljdsbestämning används som ett samlat namn för straffmätning och påföljdsval.⁴⁹ I 29 och 30 kap. BrB återfinns de regleringar som till störst del är aktuella vid bestämmandet av gärningsmannens påföljd.

3.1.1 Straffmätning

I huvuddrag gäller att en straffmätning görs utifrån ett antal bestämmelser. Det *enskilda brottets straffskala* som står angivet i samband med bestämmelsen för varje enskilt brott ligger till grund för straffmätningen. Vid bedömningen av det enskilda brottets straffskala beaktas ett eventuellt understigande av straffskalan där en rad bestämmelser finns att tillämpa däribland bestämmelserna om förmildrande omständigheter och låg ålder i 29 kap. 3 § och 29 kap. 7 § BrB. Beaktas görs även ett eventuellt överskridande av straffmaximum vid återfall enligt 26 kap. 3 § BrB. Vidare tas hänsyn till eventuell *flerfaldig brottslighet* enligt 26 kap. 2 § BrB. Flerfaldig brottslighet kan leda till en höjning av straffet med upp till fyra års fängelse.

Gärningens *straffvärde* för det konkreta brottet enligt 29 kap. 1 – 3 §§ BrB är en viktig del av straffmätningen. I 29 kap. 1 § BrB räknas ett antal faktorer upp som är relevanta vid en bedömning av straffvärdet. Vid bedömningen skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, den tilltalades insikt i detta samt dennes avsikter eller motiv. En bedömning av gärningen skall med andra ord göras utifrån den tilltalades skuld och gärningens farlighet. Bedömningen av straffvärdet är starkt beroende av praxis och straffen ligger i de flesta fall nära straffminimum.⁵⁰ Straffvärdet har betydelse för bland annat fängelsepresumtionen där det tillsammans med brottets art och tidigare brottslighet är faktorer som talar för fängelse, 30 kap. 4, 5 §§ BrB. Försvårande och förmildrande omständigheter skall även beaktas vid straffvärdebedömningen enligt 29 kap 2, 3 §§ BrB. Den slutliga straffvärdebedömningen resulterar i ett kvantitativt värde, antingen i antalet månader eller i veckor när det gäller fängelse eller ett visst antal dagsböter.⁵¹

⁴⁸ SFS 1988:942

⁴⁹ Zila s. 39

⁵⁰ Jareborg, Zila s. 122 f

⁵¹ A.a. s. 105

Huvudregeln är att straffmätning skall göras utifrån brottets straffvärde. Det finns dock undantag från denna huvudregel som återfinns i 29 kap. 4, 5 och 7 §§ BrB. Här finns det en möjlighet att mäta ut ett annat straff än vad som följer av straffvärdet.⁵² *Gärningsmannens straffvärdighet* kan med andra ord få betydelse för den slutgiltiga straffmätningen. I enlighet med 29 kap. 4 § BrB kan en straffskärpning göras vid återfall. Strafflindring kan å andra sidan göras utifrån de billighetsskäl som finns preciserade i 29 kap. 5 § BrB. Dessa billighetsskäl utgör den enda grunden för en eventuell påföljdseftergift, 29 kap. 6 § BrB. Här kommer även beaktandet av den tilltalades ungdom in för lagöverträdare under 21 år enligt 29 kap. 7 § BrB. Mer om bestämmelsen nedan under 3.2.1 och 4.2. Av vissa jurister kallas det värde som uppstår efter straffmätningen och som ligger till grund för det straff som den tilltalade skulle ha dömts till för *straffmätningens värde*. Med begreppet menas det värde som kvarstår efter straffvärdebedömningen och efter att framförallt 29 kap. 5 och 7 §§ BrB beaktats.⁵³

Straffmätningen ligger sedan till grund för *påföljdsvalet*. En viss reservation skall dock göras mot att dela upp påföljdsbestämningen i en denna bestämda ordning. Bedömningarna sker nämligen växelvis där en ungefärlig straffmätning visserligen ligger till grund för påföljdsvalet men där den slutliga straffmätningen av fängelse och böter sker efter påföljdsvalet.⁵⁴

3.1.2 Påföljdsvalet

När det gäller påföljder betecknas böter och fängelse som straff och villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård som annan påföljd än straff. Utöver dessa finns även särskilda påföljder för unga i 32 kap. BrB. Skyddstillsyn och villkorlig dom är endast alternativ till fängelse och inte till böter, 27 kap. 1 § och 28 kap. 1 § BrB. Förfarandet vid val av påföljd bygger på ett antal bestämmelser som för att underlätta valet har en viss ordning.

Först skall domstolen ta ställning till huruvida en eller flera påföljder skall utdömas vid flerfaldig brottslighet, 30 kap. 3 § BrB. Därefter skall det bestämmas om påföljden kan stanna vid böter. Fängelse är att anse som en svårare påföljd än böter, 1 kap. 5 § BrB. Efter detta skall domstolen undersöka om den tilltalade skall dömas till överlämnande till särskild vård enligt 31 och 32 kap. BrB. Har brottet förövats under påverkan av allvarlig psykisk störning får rätten inte döma till fängelse, 30 kap. 6 § BrB. Därefter skall det bedömas huruvida fängelse skall utdömas. Huvudregeln är att det råder en presumption mot fängelse varför omständigheter som talar för annan påföljd först skall beaktas, 30 kap. 4 § 1 st. BrB. Presumtionen kan dock brytas genom ett högt straffvärde, brottets

⁵² Prop. 1987/88:120 s. 79

⁵³ Borgeke, Månsson s. 197

⁵⁴ Jareborg, Zila s. 118, Prop. 1987/88:120 s. 77

art samt återfall, 30 kap. 4 § 2 st. BrB. Ett högt straffvärde som medför en presumtion för fängelse har i förarbetena ansetts vara om straffvärdebedömningen medför 12 månaders fängelse eller mer.⁵⁵ Ett sista led i påföljdsvalet är att det trots att fängelse bör väljas som påföljd det ändå kan finnas särskilda skäl som gör att skyddstillsyn eller villkorlig dom skall utdömas, 30 kap. 7, 9 §§ 2 st. BrB.

3.2 Allmänt vid påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare

3.2.1 Straffmätning

Påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare går till på samma sätt som enligt ordningen ovan. Bestämmelserna är med andra ord tillämpliga på unga lagöverträdare likväl som på vuxna. När det gäller brott som begåtts av unga lagöverträdare är dock vissa regler av särskild betydelse.

Av central betydelse är bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB. Den tilltalades ungdom skall särskilt beaktas vid straffmätningen av personer som begått brott innan 21 års ålder. En annan reglering som kan komma att bli aktuell vid straffmätningen för unga lagöverträdare likväl som för vuxna är 29 kap. 3 § 3 p. BrB. Här räknas ett antal förmildrande omständigheter upp som kan sänka straffvärdet. Dessa båda bestämmelser behandlas utförligare nedan under kapitel 4.

I samband med framtagandet av straffmättningsvärde skall nämnas att domstolen vid återfall av brott inte får döma ut ett längre straff för brott om brottet begåtts innan den tilltalade uppnått 21 års ålder. Detta framgår av 26 kap. 3 § 2 st. BrB. Någon särskild reglering vid flerfaldig brottslighet finns däremot inte för unga lagöverträdare.

3.2.2 Påföljdsvalet

Utöver de påföljder som omnämnts ovan under kapitel 3.1.2 tillkommer påföljder speciellt tillämpliga på unga lagöverträdare som enligt 1 kap. 4 § BrB får utdömas även om dessa inte är föreskrivna för det specifika brottet. Här åsyftas överlämnandepåföljderna i 32 kap. BrB.

För den som är över 15 år bör vård inom socialtjänstens regi komma i första hand men även böter kan utdömas för att så långt som möjligt undvika frihetsberövande straff för unga.⁵⁶ I andra hand skall andra icke frihetsberövande påföljder beaktas. Argumenten för detta synsätt är inte minst av individualpreventivt syfte. De unga skall så långt som möjligt avhållas från fortsatt kriminalitet genom att få stöd och hjälp in i ett välfunge-

⁵⁵ Prop. 1987/88:120 s. 100

⁵⁶ Prop. 1997/98:96 s. 160, Prop. 2005/06:165 s. 42 f

rande liv.⁵⁷ De bestämmelser som blir aktuella vid utdömandet av en påföljd som innebär överlämnande till socialtjänsten är SOL och LVU. SOL blir aktuell om samtycke kan lämnas av den unge och dennes vårdnadshavare. Kan ett sådant samtycke inte komma till stånd skall LVU tillämpas, 1 § LVU. Länsrätten kan då efter ansökan av socialtjänsten besluta om tvångsvård enligt 4 § LVU.

De påföljder som utgör överlämnandepåföljder och som endast är tillämpliga på unga lagöverträdare är ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård, 32 kap. BrB.⁵⁸ Den som är under 21 år får dömas till ungdomsvård om den unge har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt SOL eller LVU och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge, 32 kap. 1 § BrB. Här åsyftas ett vårdbehov som inte är mindre och som till exempel inte kan tillgodoses genom ungdomstjänst. Om den unge behöver insatser med stöd av 3 § LVU såsom att den unge är brottsaktiv eller har missbrukarproblem talar det starkt för att ett särskilt behov föreligger.⁵⁹ En bedömning av den unges behov av vård redovisas av socialnämnden i ett yttrande i enlighet med 11 § LUL. Domstolen skall sedan utifrån detta göra en fristående prövning. Det krävs att påföljden är tillräckligt ingripande för att ungdomsvård får dömas ut, 32 kap. 1 § 2 st. BrB. Om det behövs med hänsyn till straffvärdet, brottets art eller tidigare brottslighet kan påföljden göras mer ingripande genom att den kombineras med ungdomstjänst eller böter, 32 kap. 3 § BrB. När det gäller valet mellan ungdomstjänst och böter som tilläggsstraff skall ungdomstjänst väljas om denna inte är alltför ingripande, 32 kap. 3 § 2 st. BrB.

Den som är under 21 år får dömas till *ungdomstjänst* om den unge samtycker och påföljden är lämplig med hänsyn till lagöverträdarens person och andra omständigheter. Ungdomstjänst består av minst 20 och högst 150 timmar oavlönat arbete och annan anordnad verksamhet. För att en person över 18 år skall få dömas till ungdomstjänst krävs särskilda skäl. Vid utdömandet av ungdomstjänst skall bedömas huruvida påföljden kan anses vara tillräckligt ingripande med hänsyn till straffvärdet och tidigare brottslighet samt att det inte föreligger skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan böter och ungdomstjänst som fristående påföljder skall ungdomstjänst väljas om denna inte är för ingripande, 32 kap. 2 § 3 st. BrB. Om den dömden inte följer en dom som medför ungdomsvård eller ungdomstjänst skall domen undanröjas och annan påföljd bestämmas. Alternativt kan en varning meddelas om det är en tillräcklig åtgärd, 32 kap. 4 § BrB.

Tanken med att göra ungdomstjänst till en fristående påföljd var att den skulle få ett tydligare inslag av proportionalitet i förhållande till brottet genom att påföljden får ett starkare band till brottets straffvärde.⁶⁰ Lagstiftaren har menat att det lägre antalet tim-

⁵⁷ Prop. 2005/06:165 s. 43

⁵⁸ Berg m.fl. s. 32:2

⁵⁹ Prop. 2005/06:165 s. 130

⁶⁰ Jareborg, Zila s. 151

mar inte skall väljas istället för ett lindrigt bötesstraff. De lägsta antalet timmar, 20 till 50 timmar skall alltså motsvara ett större bötesstraff där 60 dagsböter är den nedre gränsen medan det större antalet timmar, 50 timmar till 150 timmar, skall motsvara ett fängelsestraff.⁶¹ Ett riktmärke är att ungdomstjänst skall kunna användas vid ett straffvärde på upp till ett års fängelse. I detta ingår ett eventuellt beaktande av bland annat 29 kap. 3 § 3 p. BrB.⁶² Efter beaktande av särskilda omständigheter främst såsom den tilltalades ungdom, där unga skall dömas till lindrigare straff än vad straffvärdet motiverar, bör det högsta möjliga antalet timmar ungdomstjänst motsvaras av sex månaders fängelse.⁶³

Påföljden *sluten ungdomsvård* är begränsad till unga lagöverträdare mellan 15 år till och med 17 år. Rätten skall när synnerliga skäl föreligger för att döma till fängelse, i första hand döma ut sluten ungdomsvård, 30 kap. 5 § 1 st, BrB. Eftersom sluten ungdomsvård är en frihetsberövande påföljd och därmed ett ingripande straff för den enskilde, är påföljden tidsbegränsad för att uppfylla principerna om proportionalitet och förutsebarhet.⁶⁴ Tidsbegränsande bestämmelser återfinns i 32 kap. 5 § BrB där det stadgas att påföljden som lägst får vara fjorton dagar och som högst fyra år. Om sluten ungdomsvård skall utdömas istället för fängelse, skall bestämmelserna i 26 kap. 6 § BrB angående villkorlig frigivning av avtjänat fängelsestraff beaktas. Då en frigivning görs efter två tredjedelar av fängelsestraffets avtjänande men inte vid sluten ungdomsvård, skall den senare minskas med en tredjedel av tiden.⁶⁵ Förutsättningarna att döma ut sluten ungdomsvård skall vara desamma som vid utdömande av fängelse. Har den unge begått ett sådant allvarligt brott att påföljden bör bestämmas till fängelse skall domstolen först pröva om påföljden kan bestämmas till sluten ungdomsvård. Den unges behov av vård skall inte ha betydelse för påföljdsbestämningen utan utdömandet av sluten ungdomsvård skall enbart dömas ut när det är motiverat som en reaktion på brottet. Vårdbehovet kommer istället in i samband med verkställigheten.⁶⁶

Sluten ungdomsvård skall inte utdömas om det med hänsyn till den tilltalades ålder vid lagföringen eller annan omständighet finns särskilda skäl emot det, 32 kap. 5 § BrB. Det handlar här om fall där brottet klaras upp lång tid efter att det ägde rum och den skyldige är betydligt äldre än genomsnittet på ett vårdhem. Dessutom kan det finnas situationer där den unge under en längre period begått brott såväl före som efter 18 års ålder.⁶⁷ Det skall för en omyndig lagöverträdare endast röra sig om undantagsfall då fängelse kan komma att bli aktuellt.⁶⁸

⁶¹ Prop. 2005/06:165 s. 75

⁶² A.prop. s. 75, 132

⁶³ A.prop. s. 75 f, s. 132

⁶⁴ Prop. 1997/98:96 s. 161

⁶⁵ Jareborg, Zila s. 152

⁶⁶ Prop. 1997/98:96 s. 160

⁶⁷ A.prop. s. 162

⁶⁸ A.prop. s. 160

Vissa påföljder har även särskilda regleringar när det gäller unga lagöverträdare. En person som fyllt 18 år men inte 21 år får dömas till *fängelse* om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl, 30 kap. 5 § 2 st. BrB. En person under 18 år får dömas till fängelse endast om det finns synnerliga skäl, 30 kap. 5 § 1 st. BrB. Om rätten finner att påföljden bör bestämmas till fängelse för en person under 18 år, skall som nämnts ovan *sluten ungdomsvård* utdömas istället i enlighet med 32 kap. 5 § BrB. Viktigt är förbudet mot att döma en person under 21 år till livstids fängelse, 29 kap. 7 § 2 st. BrB. Detta förbud medför även att brott som begåtts av unga under 21 år har en högsta preskriptionstid på 15 år då livstids fängelse inte kan följa för något brott, 35 kap. 1 § BrB.⁶⁹

Vad det gäller *böter* för unga är bestämmelserna i 25 kap. BrB även tillämpliga för unga lagöverträdare. Böter är den vanligaste påföljden för unga lagöverträdare. Majoriteten av de unga som lagförs genom strafföreläggande eller dom får bötesstraff. Särskilt vanligt är bötesstraffet för ungdomar mellan 15-17 år.⁷⁰ Det finns för den åldersgruppen bestämmelser i LUL som medför att det finns större utrymme att utfärda strafföreläggande och åtalsunderlåtelse för unga än för vuxna lagöverträdare, se nedan 3.3.

Bestämmelserna om straffflindring i bland annat 29 kap. 7 § och 29 kap. 3 § 3 p. BrB kan få betydelse vid utdömande av ett gemensamt straff vid samlad brottslighet. Om böter kan följa på varje brott får böter utdömas som gemensamt straff enligt 25 kap. 5 § BrB. Ordföljden *kan följa* tyder på att hänsyn skall tas till eventuell straffflindring som medför att böter kan komma att utdömas även om fängelse var föreskrivet för något av brotten.⁷¹

3.3 Institut för lagföring

Huvuddelen av alla brottmål avgörs genom åtalsunderlåtelse, strafföreläggande eller ordningsbot. I dessa summariska förfaranden är åklagare respektive polis beslutsfattande. Även när det gäller unga lagöverträdare är antalet brottmål avgjorda genom ett summariskt förfarande större än antalet brottmål avgjorda genom dom.⁷² Detta stämmer väl överens med tanken att det inom rättsväsendet i allmänhet bara är polis och åklagare som kopplas in vid brott begångna av ungdomar under 18 år och att ungdomar skall hållas utanför domstolarna.⁷³

⁶⁹ Jareborg, Zila s. 20

⁷⁰ Prop. 2005/06:165 s. 47

⁷¹ Jareborg, Zila s. 120

⁷² BRÅ tabell 440

⁷³ Prop. 1987/88:135 s. 22

När det kommer till unga lagöverträdare finns särskilda regleringar kring brottsmålen avgörande. Jag skall kortfattat redogöra för dessa nedan.

3.3.1 Åtalsunderlåtelse

Möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare är större än för vuxna lagöverträdare. Den allmänna bestämmelsen i 20 kap. 7 § RB får tillämpas men när det gäller ungdomar under 18 år är bestämmelserna i 16- 22 §§ LUL primära enligt 1 § LUL. LUL ger så stora möjligheter till åtalsunderlåtelse för ungdomar under 18 år att det kan anses föreligga en presumtion mot åtal.⁷⁴ Bakgrunden till att det finns utökade möjligheter att besluta om åtalsunderlåtelse vid brott begångna av unga står att finna i att en åtalsunderlåtelse underlättar handläggningen inte minst tidsmässigt samt att socialtjänsten skall ha ansvaret för ungdomarna och inte kriminalvården.⁷⁵

Åtalsunderlåtelse får beslutas om det kan antas vara lämpligast för den unge och denne skall få vård enligt SOL, LVU eller genom annan åtgärd som innebär hjälp eller stöd för den unge, 17 § 1 st. LUL. Speciellt för unga lagöverträdare är även att åtalsunderlåtelse får beslutas om det är uppenbart att brottet skett av okynne eller förhastande, 17 § 2 st. LUL. Här bör hänsyn tas till åldern, typ av brott och om det är en brottslighet som är satt i system eller bara skett vid enstaka tillfälle.⁷⁶ Åklagaren skall också särskilt beakta den unges vilja att ersätta, avhjälpa eller begränsa skada, 17 § 3 st. LUL. Åtalsunderlåtelse får dock inte beslutas om ett väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts, 17 § 4 st. LUL. Enligt lagtexten skall det särskilt beaktas om den tilltalade tidigare begått brott. Svårighetsgraden på brottet, behovet av att fastställa skuldfråga eller skadeståndsskyldighet eller klargöra omständigheterna vid brottet är andra faktorer som kan vara avgörande.⁷⁷

3.3.2 Straffföreläggande

För att straffföreläggande skall kunna föreläggas av åklagare skall böter vara föreskrivet för brottet, 48 kap. 4 § RB. När det gäller brott som begåtts av någon som inte fyllt 18 år skall 15 § LUL tillämpas. Här stadgas att straffföreläggande får utfärdas om det kan antas att den unge skulle ha dömts endast till böter om åtal väckts. Åklagaren skall beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än det är föreskrivet för brottet. Här finns med andra ord möjligheter till att en nedsättning görs vid beaktandet av den tilltalades ungdom.⁷⁸ Utfärdandet av straffföreläggande vid unga lag-

⁷⁴ Prop. 1994/95:12 s. 74 f

⁷⁵ Thunved, Clevesköld, Thunved s. 126

⁷⁶ Nordlöf s. 319 f

⁷⁷ A.a. s. 321

⁷⁸ A.a. s. 300

överträdare skall dock inte medföra en minskad användning av åtalsunderlåtelse.⁷⁹ Om ett strafföreläggande utfärdats i enlighet med 15 § LUL skall den unge underrättas om beslutet vid ett personligt sammanträffande och om möjligt i närvaro av vårdnadshavare.⁸⁰

3.3.3 Ordningsbot

En ordningsbot får utfärdas endast om det för brottet är stadgat penningböter, 48 kap. 13 § RB. Ordningsbotens belopp är på förhand bestämt för olika brott och utfärdas av polisman, 48 kap. 1 och 14 §§ RB. Detta innebär att någon straffmätning inte äger rum vid utfärdandet av ordningsbot varpå det inte görs någon skillnad beroende på brottets omständigheter eller gärningsmannen ålder.

⁷⁹ RåR 2006:3 s. 8 f

⁸⁰ Förordning (1994:1763) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

4 Straffnedsättning för ungdomar

När det gäller straffmätningen för unga lagöverträdare är två bestämmelser av särskilt intresse. Dels den i 29 kap. 3 § 3 p. BrB som tar upp förmildrande omständigheter vid straffvärdebedömningen dels bestämmelsen om straffnedsättning i 29 kap. 7 § BrB ibland även kallad ”ungdomsrabatten”. Jag kommer i detta kapitel inledningsvis gå igenom dessa båda bestämmelser grundligt. Vidare kommer jag i andra delen av kapitlet gå igenom teorier och praxis kring tillämpningen av bestämmelserna.

4.1 Förmildrande omständigheter vid beräkning av straffvärde

Straffvärde är ett uttryck för gärningens skadlighet och gärningsmannens skuld i den brottsliga gärningen.⁸¹ Vid beräkningen av straffvärdet kan hänsyn tas till förmildrande omständigheter som nämnts ovan under 3.1.1. Bestämmelsen som kan komma att bli aktuell för unga lagöverträdare och beräkandet av straffvärdet återfinns i 29 kap. 3 § 3 p. BrB. Bestämmelsen i 29 kap. 3 § lyder i relevanta delar som följer:

”Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas/.../

3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga/.../

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.”

Uppräkningen av förmildrande omständigheter är inte uttömmande vilket innebär att även andra faktorer kan komma att påverka straffvärdet i en sänkande riktning. Bestämmelsen tillämpas även utöver andra bestämmelser som kan medföra ett lägre straffvärde.⁸² De faktorer som domstolen särskilt skall beakta är en uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Handlandet skall ha *”stått i samband med och påverkats av sådana omständigheter/.../”*.⁸³ 29 kap. 3 § 3 p. BrB kräver alltså att handlandet i sig påverkats av de nämnda faktorerna. Här föreligger en skillnad gentemot 29 kap. 7 § BrB, se nedan. De omständigheter lagstiftaren tar upp som kan beaktas i en sänkande riktning är faktorer som typiskt sett finns hos unga människor. Enligt förarbetena skall bestämmelsen tillämpas restriktivt vilket framkommer av rekvisitet uppen-

⁸¹ Jareborg, Straffrättsideologiska fragment, s. 155 f

⁸² Prop. 1987/88:120 s. 85

⁸³ A.prop. s. 86

bart.⁸⁴ En rent allmän omdömeslöshet som många kan sägas ha som begår brott är därmed inte tillräckligt. Förarbetena uttrycker att 29 kap. 3 § 3 p. BrB ”kompletteras av 7 § som tillåter ett allmänt hänsynstagande till låg ålder”.⁸⁵

Lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet får utdömas enligt paragrafens sista stycke. För att gå under straffminimum krävs dock många relevanta faktorer och bestämmelsen är tänkt att tillämpas restriktivt.⁸⁶ Bevisbördan för att en förmildrande omständighet inte förelegat ligger på åklagaren. Om ett påstående inte framstår som trovärdigt eller om en omständighet inte omnämns anses åklagaren fullgjort sin bevis-skyldighet.⁸⁷

Lagstiftaren har således velat försäkra sig om att paragrafens restriktivitet inte skall gå ut över unga lagöverträdarens nödvändiga strafflindring. Eftersom bestämmelsen skall tillämpas restriktivt synes den inte haft så stor betydelse i praktiken när det gäller ungdomar. Det finns dock fall där ett användande av båda bestämmelserna skulle kunna vara tillämpliga. Det skulle i så fall röra sig om sällsynt omogna ungdomar som skulle kunna få en nedsättning av straffvärdet.⁸⁸ Jareborg och Zila menar dock att det är vanligare att bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB åberopas.⁸⁹

Munck menar att uttalandena i förarbetena om bestämmelsens restriktivitet är olyckligt formulerade. Bestämmelsen är allmänt tillämplig även på vuxna lagöverträdare vilka de för domstolen är svårt att bilda sig en uppfattning huruvida de har drag av en bristande utveckling, erfarenhet och omdömesförmåga.⁹⁰ Munck menar att en faktor i form av ålder däremot sällan kan sakna betydelse för ett handlande, varför unga lagöverträdare under 18 år skall presumeras ha ett lägre straffvärde till skillnad från vuxna lagöverträdare. Ett brott begånget av en ung lagöverträdare kan vid straffvärdebedömningen endast undantagsvis bedömas lika allvarligt som om en vuxen skulle ha begått det. Resonemanget anses av Munck dock inte ha betydelse för ”renodlade ungdomsbrott” som vissa typer av skadegörelse.⁹¹ Munck menar att resonemanget kan ha betydelse då det är oklart vilken betydelse straffvärdet tillmätts för unga lagöverträdare även om det är klart att straffvärdet inte kan tillmätas samma betydelse som skäl för fängelse. Att föredra är därför att domstolarna i domarna antingen anger ett hypotetiskt värde för det fall brottet

⁸⁴ Prop. 1987/88:120 s. 86

⁸⁵ A.prop. s. 86

⁸⁶ A.prop. s. 88

⁸⁷ A.prop. s. 86 f

⁸⁸ Jareborg, Zila s. 149

⁸⁹ A.a. s. 149

⁹⁰ Munck s. 505

⁹¹ A.a. s. 506

begåtts av en vuxen eller anger straffvärdet i det konkreta fallet istället för att ett straffvärde anges utan närmare förklaring.⁹²

4.2 Särskilt beaktande av den tilltalades ungdom

Vid straffmätningen finns bestämmelser där ungdomen särskilt skall beaktas för den tilltalade som inte fyllt 21 år. Bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB lyder:

”Har någon begått brott innan han fyllt tjugooett år, skall hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Ingen får dömas till fängelse på livstid för brott som han har begått innan han fyllt tjugooett år.”

Bestämmelsen uttrycker en tydlig gräns för när ungdomen särskilt skall beaktas. Efter det att en person fyllt 21 år upphör möjligheten till straffnedsättning enligt bestämmelsen. Det är åldern vid tidpunkten för brottet som har betydelse, inte åldern vid utdömandet av påföljd. I förarbetena uttalas att ett beaktande skall tas till åldern som en allmän grund för nedsättning vid straffmätningen.⁹³ Bestämmelsen visar vidare på att det är ungdomen som särskilt skall beaktas. Detta kan verka något missvisande. Huruvida den unges handlande i sig berott på eller påverkats av åldern har ingen betydelse för tillämpligheten av 29 kap. 7 § BrB.⁹⁴ En nedsättning av straffet skall göras med hänsyn till den tilltalades låga ålder och den kan innebära att ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet döms ut. Därmed kan ett straff för ett brott som i normalfallet skulle medföra fängelse, nedsättas till böter.

Enligt propositionen kan en nedsättning regelmässigt göras vid utdömandet av fängelsestraff.⁹⁵

”Avsikten är att ålder under 21 år vid brottstillfället rent allmänt skall leda till lägre fängelsestraff än som normalt döms ut för en gärning.”

Det är inte straffvärdet i sig som påverkas utan bestämmelsen ger uttryck för att en justerad straffskala skall tillämpas generellt för ungdomar.⁹⁶ Hur stor nedsättningen skall vara omnämns inte i propositionen. Några år efter att bestämmelsen ändrades utgick

⁹² Munck s. 506 f.

⁹³ Prop. 1987/88:120 s. 97

⁹⁴ A.prop. s. 97 f

⁹⁵ A.prop. s. 103

⁹⁶ Berg m.fl. s. 29:54

Ungdomsbrottskommittén från att ett straff sätts ner till ungefär hälften för unga lagöverträdare mellan 15 och 18 år.⁹⁷

29 kap. 7 § BrB är med andra ord tillämplig vad gäller straffmätning vid *fängelsestraff* men även vid *bötesstraff*. Vid straffmätningen bestäms antalet dagsböter utefter en straffmätning enligt 29 kap. BrB. En dagsbots storlek som bestäms efter andra faktorer såsom den tilltalades ekonomiska situation kan inte nedsättas enligt 29 kap. 7 § BrB utan enbart antalet dagsböter.⁹⁸ Normalt förekommer inte heller någon nedsättning vid penningböter.⁹⁹ När domstolen kommer fram till att påföljden skall bestämmas till *sluten ungdomsvård*, har påföljdsvalet grundat sig på att fängelse skulle ha utdömts för den tilltalade mellan 15 och 18 år. 29 kap. 7 § BrB är därmed tillämpligt även på de fall där sluten ungdomsvård blir aktuellt.¹⁰⁰ Motsvarande kommer troligtvis även ske med utdömandet av *ungdomstjänst* eftersom syftet med införandet av påföljden som fristående påföljd var att träda istället för bötesstraff och korta fängelsestraff.¹⁰¹

Sammanfattningsvis säger förarbetena inte mycket om vare sig tillämpningen av 29 kap. 7 § BrB eller förhållandet mellan 29 kap. 3 och 7 §§ BrB. För att få klarhet i hur stor en nedsättning bör vara får istället doktrin och praxis studeras.

4.3 Riktlinjer för nedsättning

4.3.1 Fängelsestraff

Inom doktrinen har riktlinjer framförts för hur en straffnedsättning enligt 29 kap. 7 § BrB kan se ut. Jareborg och Zila menar att straffnedsättningen bör se annorlunda ut beroende på om det är myndiga eller omyndiga lagöverträdare. De anser att det av principiella skäl samt med hänsyn till rådande praxis är möjligt att ställa upp riktlinjer för hur en straffnedsättning enligt 29 kap. 7 § BrB kan se ut. För att lättare kunna illustrera ställer jag här upp tabellen över straffnedsättningen vid fängelsestraff.¹⁰²

Ålder	Straffnedsättning	Strafflängd
15 år	75- 85 procent	1/5
16 år	65- 75 procent	1/4
17 år	55- 65 procent	1/3
18 år	45- 55 procent	1/2
19 år	30- 40 procent	2/3

⁹⁷ SOU 1993:35 del A s. 404 f

⁹⁸ NJA 1996 s. 195

⁹⁹ Sterzel, Borgeke s. 67

¹⁰⁰ A.a. s. 67

¹⁰¹ Prop. 2005/06:165 s. 42

¹⁰² Jareborg, Zila s. 150

Tabellen illustrerar hur en straffnedsättning kan se ut för unga lagöverträdare utifrån straffvärdet för en vuxen vid ett fängelsestraff. En 15- åring har enligt denna, en femtedel av en vuxens strafflängd eller 75 till 85 procents straffnedsättning. Motsvarande för en 16- åring är en fjärdedel av strafflängden och så vidare. Sterzel och Borgeke menar att riktlinjer som ovan torde, även om HD inte velat ställa sig bakom sådana (se nedan NJA 2000 s. 421, NJA 2000 s. 878), i stort sett vara accepterade av domstolarna.¹⁰³ De framhåller dock att de är frågan om just riktlinjer. Det kan inte sällan vara aktuellt med en större straffnedsättning vid brottslighet som leder till långa fängelsestraff.¹⁰⁴

4.3.2 Bötesstraff

När det gäller straffnedsättning vid bötesstraff menar Jareborg och Zila att det finns större anledning att använda schabloner än vad det finns vid fängelsestraff. Jareborg och Zila finner inga invändningar mot att ställa upp riktlinjer där ungdomar mellan 15 och 17 år får en nedsättning med 50 procent och ungdomar mellan 18 och 20 år, en 25 procents nedsättning.¹⁰⁵ Möjligheten till straffnedsättning för unga lagöverträdare innebär dessutom att i många fall där fängelsestraff skulle ha varit aktuell för unga lagöverträdare, det istället kan bli fråga om bötesstraff.¹⁰⁶

Riksåklagaren utfärdade år 2004 riktlinjer för tillämpningen av 29 kap. 7 § BrB. Syftet var att klargöra hur beaktandet av den tilltalades ungdom normalt bör påverka straffmätningen av brott som endast leder till böter. RÅ ville genom utfärdandet av riktlinjerna förebygga en mer enhetlig tillämpning vid ungdomsmål, särskilt sådana som lagförs genom strafföreläggande.¹⁰⁷ Argumenten som RÅ fann för en straffnedsättning vid böter är att ungdomar för att undvika frihetsberövande straff skall dömas till böter. Detta innebär att den övre delen av böteskalan skall reserveras för fängelsebrott och att för att skapa konsekvens, de lägre bötesatserna sätts ner proportionellt.¹⁰⁸ Om en nedsättning inte skulle göras för unga lagöverträdare vid böter skulle konsekvensen bli att den som fått ett straff för ett brott vilket från början hamnat på bötesnivå kan få samma antal dagsböter som en jämnåring vilken fått sitt fängelsestraff nedsatt till böter.

För myndiga lagöverträdare mellan 18 och 20 år ansåg riksåklagaren att det normalt saknas skäl till ungdomsrabatt enligt 29 kap. 7 § BrB. Likaså ansåg RÅ det inte finnas anledning till nedsättning vid brott som skall föranleda penningböter. Riksåklagaren

¹⁰³ Sterzel, Borgeke s. 67

¹⁰⁴ A.a. s. 67

¹⁰⁵ Jareborg, Zila s. 150

¹⁰⁶ Sterzel, Borgeke s. 67

¹⁰⁷ RÅ 2004:1 s. 2

¹⁰⁸ A.a. s. 3 f

menade vidare att 100 dagsböter eller mer normalt inte borde bli aktuellt för en ungdom under 18 år när brottet endast föreskriver dagsböter i straffskalan.¹⁰⁹ I riktlinjerna poängteras att straffmätningen skall ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda brottet är möjligheter till en nyanserad bedömning mindre vid bötesstraff.¹¹⁰

I riktlinjerna återfinns en omvandlingstabell av straffvärdet vid dagsböter för lagöverträdare mellan 15 och 17 år jämfört med vuxna lagöverträdare som återges nedan;

Vuxna	15-17 år	Nedsättning i procent*
30 dagsböter	30 dagsböter	0 %
40 dagsböter	30 dagsböter	25 %
50 dagsböter	40 dagsböter	20 %
60 dagsböter	50 dagsböter	18 %
70 dagsböter	60 dagsböter	14 %
80 dagsböter	70 dagsböter	12 %
90 dagsböter	70 dagsböter	22 %
100 dagsböter	80 dagsböter	20 %
110 dagsböter	80 dagsböter	27 %
120 dagsböter	90 dagsböter	25 %
130 dagsböter	90 dagsböter	30 %
140 dagsböter	90 dagsböter	36 %
150 dagsböter	90 dagsböter	40 %

*Egen uträkning som inte ingår i RÅ:s tabell

Tabellen illustrerar hur nedsättning av bötesstraff för ungdomar mellan 15 till 17 år bör se ut. Uppställningen visar på hur ett bötesstraff skulle se ut jämfört med en vuxen där 30 dagsböter inte skulle medföra någon nedsättning alls, medan 40 dagsböter skulle nedsättas till 30 dagsböter och så vidare. Intressant är att RÅ:s riktlinjer inte ställs upp efter ålder utan enbart efter antalet dagsböter för ungdomar under 18 år. Uträkningen av hur stor nedsättningen är i procent visar att nedsättningen är som minst där en vuxen skulle ha fått mellan 60 till 80 dagsböter.

4.3.3 Ungdomstjänst

Eftersom påföljdsval och straffmätning är starkt förknippade med varandra är det oklart hur införandet av ungdomstjänst som fristående påföljd den 1 januari 2007 har kommit att påverka straffnedsättningen för unga. Ett av syftena med reformen var att minska

¹⁰⁹ RÅ 2004:1 s. 5 f

¹¹⁰ A.a. s. 7

användningen av främst bötesstraff och korta fängelsestraff.¹¹¹ Jareborg och Zila menar att straffmätningen inklusive nedsättningen enligt 29 kap. 7 § BrB kommer att hamna i ett annat läge efter införandet av ungdomstjänst som fristående påföljd.¹¹² I förarbetena uttalades att 60 dagsböter bör motsvara det lägsta antalet timmar ungdomstjänst. Området mellan 20 och 50 timmar ungdomstjänst skall vara förbehållet bötesstraff medan området mellan 50 och 150 timmar ungdomstjänst skall komma ifråga vid påföljd som är strängare än böter.¹¹³ Lagstiftaren ansåg att ungdomstjänst normalt inte bör dömas ut om straffvärdet efter tillämpningen av 29 kap. 1-3 §§ BrB överstiger ett års fängelse.¹¹⁴ I förarbetena uttalas att det högsta antalet timmar ungdomstjänst bör komma ifråga när straffvärdet efter beaktande av 29 kap. 7 § BrB inte motsvarar mer än sex månaders fängelse.¹¹⁵ En nedsättning med hälften förespråkas med andra ord för ungdomar mellan 15 och 17 år.

Borgeke och Månsson har återgett en omräkningstabell som förekommit vid undervisning av personer som medverkat vid lagstiftningen. Omräkningstabellen är tänkt att tjäna som utgångspunkt mellan ett tänkt bötesstraff eller fängelsestraff och ungdomstjänst.¹¹⁶ Begreppet straffmättningsvärde omfattar straffvärdet och en eventuell nedsättning enligt 29 kap. 5 och 7 §§ BrB. Tabellen beaktar dock inte den tilltalades ålder.

Straffmättningsvärde	Timmar ungdomstjänst
60 dagsböter	20
80 dagsböter	25
100 dagsböter	30
120 dagsböter	35
150 dagsböter	40
1 mån fängelse	50
2 mån fängelse	70
3 mån fängelse	90
4 mån fängelse	110
5 mån fängelse	130
6 mån fängelse	150

¹¹¹ Prop. 2005/06:165 s. 42

¹¹² Jareborg, Zila s. 150

¹¹³ Prop. 2005/06:165 s. 75 f

¹¹⁴ A.prop. s. 132

¹¹⁵ A.prop. s. 132

¹¹⁶ Borgeke, Månsson s. 195

4.4 Domstolspraxis

För att få rättsläget klarlagt kommer jag ta upp ett antal avgöranden i HD som belyser problematiken kring straffnedsättning. Vissa rättsfall har valts ut för att HD gör allmänna uttalanden om ovan nämnda bestämmelser. Andra rättsfall har valts ut för att belysa HD:s slutsatser i mål som avgjorts utan principiellt viktiga uttalanden. Av intresse är att studera hur HD ställer sig till att använda riktlinjer när 29 kap. 7 § BrB kan tillämpas. Vidare är relationen mellan 29 kap. 3 § 3 p. och 29 kap. 7 § BrB av intresse. Både NJA 2000 s. 421 och NJA 2005 s. 878 är av stort intresse när det kommer till en nedsättning av straffet för unga lagöverträdare. Betydelsen av fallen är dock oklara. Inom doktrin har HD:s resonemang fått utstå en viss kritik. Intressant är även det fall som HD avgjort hösten 2007 som behandlar straffnedsättning och ungdomstjänst.

4.4.1 NJA 2000 s. 314

Fallet är intressant av den anledningen att HD för ett resonemang kring hur bestämmelserna om straffmätning för unga lagöverträdare skall tillämpas. Både 29 kap. 3 § 3 p. och 29 kap. 7 § BrB tillämpas.

Tingsrätten fann F. som vid brottets utförande var 20 år, skyldig till olaga frihetsberövande, olaga tvång, olaga hot, hot mot tjänsteman och vapenbrott. Straffvärdet bedömdes överstiga ett års fängelse. Efter beaktande av F:s ungdom nedsattes straffvärdet till åtta månaders fängelse. Påföljden bestämdes till skyddstillsyn och samhällstjänst.

Åklagaren överklagade domen och yrkade på att Hovrätten i första hand skulle döma F. till fängelse. HovR:n bedömde det samlade straffvärdet till ett år och sex månaders fängelse varpå HovR:n inte ansåg TR:ns påföljdsval som tillräckligt ingripande. Efter beaktande av hans ålder samt att han redan påbörjat sin samhällstjänst bedömdes straffvärdet motsvara tio månaders fängelse. F. dömdes till fängelse.

F. överklagade HovR:ns dom.

HD konstaterar i domskälen att bestämmelsen i 29 kap. 3 § 3 p. BrB är

”/.../i praktiken sällan föremål för särskilda överväganden beroende på de allmänna begränsningar som gäller mot att döma yngre personer till frihetsberövande påföljder och den hänsyn till den tilltalades ungdom som enligt 29 kap 7 § BrB skall tas vid straffmätningen helt oberoende av dess eventuella betydelse för straffvärdebedömningen. I vissa fall kan det emellertid finnas anledning att särskilt uppmärksamma om det föreligger ett sådant samband mellan den begångna brottsligheten och den tilltalades grad av mognad som kan påverka straffvärdebedömningen.”

HD ansåg efter inhämtande av rättspsykiatrisk utlåtande att F:s brott stod i samband med hans personlighetsmässiga omognad. Efter en samlad bedömning av straffvärdet kom HD fram till att den tilltalades omognad var så pass stor att 29 kap. 3 § 3 p. BrB kunde tillämpas, varpå straffvärdet bedömdes motsvara ett års fängelse. HD uttalade att även om F.

”inte förefaller avvika från jämnåriga på ett sätt som mer generellt skulle kräva beaktande vid straffvärdebedömningar får sambandet i det aktuella fallet anses vara av den arten att det måste tillmätas en inte oväsentlig betydelse vid bedömningen av straffvärdet.”

HD gjorde sedan en straffnedsättning i enlighet med 29 kap. 7 § BrB till åtta månaders fängelse men fastställde sedan TR:s dom. Intressant här är inte påföljdsvalet i sig utan den motivering som görs till nedsättningen av 20-åringens straff. HD uttalar att:

”Som HD framhållit i NJA 1991 s 444 och NJA 1994 s 153 påverkar möjligheten att med stöd av 29 kap 7 § BrB döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet inte straffvärdet. Att straff i förekommande fall skall sättas lägre för ungdomar än för vuxna är emellertid uttryck för samma slags restriktivitet som ligger till grund för de i 30 kap 5 § BrB föreskrivna allmänna begränsningarna beträffande användningen av fängelsestraff för unga. Det framstår mot den bakgrunden som naturligt att presumptionen för fängelse vid straffvärden om ett år eller därutöver inte kan anses vara tillämplig i de fall straffet skulle bestämmas till under ett år med tillämpning av 29 kap 7 §.”

HD tar i domskälen upp förhållandena mellan 29 kap. 3 § 3 p. och 29 kap. 7 § BrB. Intressant är att HD först gör en nedsättning av straffvärdet och sedan en slutlig straffmätning där 29 kap. 7 § BrB beaktas. HD gör i fallet en straffnedsättning med cirka 30 procent för den 20-åriga gärningsmannen. Intressant är även att trots att 29 kap. 7 § inte påverkar straffvärdet kommer HD ändå fram till att med hänvisning till 30 kap. 5 § BrB, en presumptionen för fängelse enligt 30 kap. 4 § 2 st BrB inte kan anses föreligga för unga som har ett straffvärde på över ett år men som efter tillämpningen av 29 kap. 7 § BrB satts ner till under ett år.

Munck menar att HD får anses uttala sig för att domstolen skall uttala sig över straffvärdet i det konkreta fallet med beaktande av den omogenheten och bristande erfarenhet som har samband med den tilltalades ålder.¹¹⁷ Munck konstaterar att fallet är speciellt med hänsyn till att den tilltalades omognad dokumenterats i ett rättspsykologiskt utlåtande. Då inte alla lagöverträdare visar tecken på psykiskt utmärkande egenskaper blir

¹¹⁷ Munck s. 506 f

följden att det är oklart huruvida mildrande omständigheter kan beaktas för straffvärdet för unga mellan 15 och 17 år som har en uppenbart bristande utveckling, erfarenhet och omdömesförmåga som är normal om man ser till den tilltalades ålder.¹¹⁸ Som nämnts ovan anser dock Munck att straffvärdet inte kan tillmätas lika stor betydelse för huruvida det föreligger en presumtionen för fängelse för unga lagöverträdare.¹¹⁹

Sitte Durling ställer sig kritisk till HD:s resonemang kring tillämpligheten av 29 kap. 3 § 3 p. BrB i fallet. Hon menar att den slutsats man kan dra från HD:s domskäl är att det faktum att gärningsmannen inte avviker i mognadsnivå jämfört med sin åldersgrupp inte tillmätts stor betydelse när sambandet mellan gärningen och omognaden är av en viss art.¹²⁰ Denna ståndpunkt är dock inte hållbar eftersom lagstiftaren i förarbetena uttrycker att bestämmelsen inte är tillämplig på någon som är allmänt omdömeslös.¹²¹ Durling menar att om det inte förekommer en omognad som inte är alltför obetydlig med hänsyn till vad som är normalt för den ålderskategori gärningsmannen tillhör, finns det inte heller anledning att gå vidare och pröva sambandet mellan gärningen och omognaden.¹²²

Angående 30 kap. 4 § BrB och betydelsen av straffvärdet anser Sitte Durling att 30 kap. 5 § BrB sätter bestämmelsen ur spel då den uppställer högre krav för unga vid utdömande av fängelsestraff. Följden blir likt Muncks resonemang att ett straffvärde på ett års fängelse inte kan vara tillräckligt för att döma en ung lagöverträdare till fängelsestraff.¹²³ Holmqvist menar att om en presumtion för fängelse föreligger på grund av att straffvärdet är ett års fängelse eller mer¹²⁴ bryts presumtionen genom tillämpningen av 29 kap. 7 § BrB.¹²⁵ Den slutsatsen dras även av Jareborg och Zila med hänvisning till att det i 30 kap. 5 § BrB är uppställda starkare presumtioner mot att döma ut fängelsestraff än i 30 kap. 4 § BrB. De menar att straffvärdet inte är tillräckligt högt om det efter tillämpningen av 29 kap. 7 § BrB skulle leda till fängelse i mindre än ett år.¹²⁶ Detta innebär att för att fängelse skall kunna dömas ut skall straffvärdet för en 15-åring bedömas vara lägst fem år, för en 16-åring lägst fyra år, en 17-åring lägst tre år, en 18-åring lägst två år, en 19-åring lägst ett år och sex månader och slutligen för en 20-åring lägst ett år och fyra månader.¹²⁷

¹¹⁸ Munck s. 507

¹¹⁹ A.a. s. 507

¹²⁰ Sitte Durling s. 649

¹²¹ Prop. 1987/88:120 s. 86

¹²² Sitte Durling s. 649 f.

¹²³ A.a. s. 651

¹²⁴ Prop. 1987/88:120 s. 100

¹²⁵ Holmqvist s. 914

¹²⁶ Jareborg, Zila s. 154

¹²⁷ A.a. s. 155 f

4.4.2 NJA 2000 s. 421

Fallet är av stor principiell betydelse i dess uttalanden om schabloniserade regler för straffnedsättning vid fängelsestraff för unga lagöverträdare.

Två ungdomar, J och C, hade vid 18 års ålder gjort sig skyldiga till rån och förberedelse till rån respektive rån och försök till rån. Det brott som J gjort sig skyldig till bedömdes av TR:n motsvara ett straffvärde på tre år. Motsvarande för C var två år och tre mån. TR:n gjorde, med hänsyn till deras ungdom, en straffnedsättning vilken stannade på ett års fängelse för J och nio månaders fängelse för C. HovR:n fastställde TR:ns dom.

Riksåklagaren överklagade HovR:ns dom och yrkade på att HD skulle skärpa fängelsestraffen. Riksåklagaren framhöll i sitt överklagande att med en straffnedsättning enligt 29 kap. 7 § BrB efter en procentuell skala grundad på levnadsålder skulle intressen av konsekvens, förutsebarhet och enhetlig rättstillämpning främjas. TR:n och HovR:n satte ner 18- åringarnas straff med två tredjedelar. En rimlig skala för nedsättning enligt RÅ var att en nedsättning för en 15- åring görs med 80 procent, för en 18- åring med 50 procent och för en 20- åring med 20 procent. Straffen för de båda tilltalade skulle då motsvara ett fängelsestraff om ett år och sex månader för J respektive ett år och två månader för C.

HD uttalade:

”Med bortseende från den inverkan som J:s och C:s ungdom i och för sig skulle kunna ha på brottens straffvärden finner HD inte skäl att göra någon annan bedömning av straffvärdena än den som TR:n och HovR:n kommit fram till. Eftersom Joakim M och Christian S begått brotten innan de fyllt 21 år, skall enligt 29 kap 7 § BrB deras ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Straffen bör därför bestämmas till kortare tids fängelse än som följer av de angivna straffvärdena.

Det är tydligt att straffnedsättning med stöd av 29 kap 7 § BrB normalt bör bli större för den som vid brottets begående var väsentligt yngre än 21 år än för den som nästan uppnått denna ålder och att det i princip bör bli fråga om allt större straffnedsättning ju yngre lagöverträdaren är. I ett annat hänseende görs för övrigt vid utmätandet av straff för unga lagöverträdare en distinktion mellan den som är under 18 år och den som fyllt 18 men inte 21 år. Enligt 30 kap 5 § BrB krävs sålunda synnerliga skäl för att den som tillhör förstnämnda kategori skall få dömas till fängelse, medan den som tillhör den senare gruppen får dömas till fängelse om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

Det är emellertid inte enbart åldern som bör vara avgörande för hur stor straffnedsättningen skall bli enligt 29 kap 7 § BrB. Vid långvariga fängelsestraff kan det ofta vara rimligt att nedsätta straffet mera än vid kortare frihetsstraff eller bötesstraff, och brottens art kan också vara av betydelse i detta sammanhang. Även de

omständigheter som anges i 29 kap 4 och 5 §§ BrB påverkar självfallet straffmätningen. Någon schematisk regel om en på levnadsålder grundad procentuell straffnedsättning i förhållande till straffvärdet skulle bli med hänsyn till dessa förhållanden behöva förses med så många undantag och förbehåll att den inte skulle tjäna till verklig vägledning.

I förevarande fall var J. och C. 18 år gamla, när de begick brotten i fråga. Med hänsyn härtill, till brottens straffvärden och till övriga omständigheter får det anses att straffen för dem borde ha bestämts till ungefär hälften av de tidigare angivna straffvärdena och att således J. bort dömas till fängelse ett år sex månader och C. -- med mindre avrundning nedåt -- till fängelse ett år.”

HD kom med andra ord fram till de båda tilltalade skulle få en nedsättning med hälften. Med hänsyn till speciella omständigheter bestod dock de av HovR:n fastställda strafftiderna enligt 29 kap. 5 § 1 st. 8 p. BrB.

HD var beredd att ställa sig bakom ett allmänt uttalande om att en straffnedsättning normalt blir större ju yngre lagöverträdaren är. Som grund för detta hänvisar HD till de bedömningar som görs vid påföljdsvalet enligt 30 kap. 5 § BrB. Sedan konstaterar dock HD att det inte enbart är åldern som är avgörande. På grund av en mängd andra omständigheter skulle en procentuell nedsättning beroende av ålder bli så full av undantag att den inte skulle kunna användas som riktlinje. Förhållanden som påverkar en nedsättning och som inte har med ålder att göra var bland annat att ett längre fängelsestraff kan vara rimligt att sättas ned mer än ett kortare fängelsestraff och bötesstraff. Även det faktum att hänsyn skall tas till 29 kap. 4, 5 §§ BrB och till brottets art vid straffmätningen menade HD medförde att en procentuell nedsättning av straffet inte kunde användas som vägledning vid nedsättande av straff för unga.

Vad det gäller NJA 2000 s. 421 anser Borgeke med flera att det finns skäl för att vid långa fängelsestraff sätta ner straffet mer än när det rör sig om korta fängelsestraff och bötesstraff. Borgeke med flera ställer sig dock frågan om och i så fall varför HD har samma syn på nedsättning när det gäller såväl korta fängelsestraff som bötesstraff. De menar att eftersom det är stor skillnad i hur ingripande påföljderna är varför det är motiverat att större hänsyn tas till ålder vid fängelsebrott.¹²⁸ I samma riktning talar även riksåklagarens riktlinjer där nedsättning för bötesstraff inte förespråkades för myndiga lagöverträdare. Vidare ställer sig Borgeke med flera frågande till hur HD menar att brottets art skall tillmätas betydelse vid straffnedsättning. Än mer kritik får HD för hänvisningen till 29 kap. 4 och 5 §§ BrB som en orsak till att 29 kap. 7 § BrB och dess innebörd inte kan preciseras.¹²⁹

¹²⁸ Borgeke m.fl. s. 250

¹²⁹ A.a. s. 250

Sterzel och Borgeke anser likt HD, att det kan finnas skäl att tillämpa en större straffreduktion vid en brottslighet som föranleder ett långt fängelsestraff. Trots detta tycker Sterzel och Borgeke sig se att HD i sin tillämpning indirekt ställer sig bakom de av riksåklagaren uppställda riktlinjerna inte bara i NJA 2000 s. 421 utan även i senare fall där ibland NJA 2002 s. 489.¹³⁰ I det senare fallet fick två 20- åringar 16 procents nedsättning medan två 19- åringar fick 33 procents nedsättning. Även i NJA 2003 s. 313 gör HD en straffnedsättning i enlighet med riksåklagarens överklagande i NJA 2000 s. 421 samt enligt de riktlinjer Jareborg och Zilas förespråkar. Sterzel och Borgeke menar att riktlinjerna torde vara i stort sätt accepterade av domstolarna även om HD inte velat ställa sig bakom dem i NJA 2000 s. 421.¹³¹ Angående HD:s argument mot en procentuell nedsättning med hänvisning till tillämpningen av omständigheter såsom i 29 kap. 4 och 5 §§ BrB, påpekar Jareborg och Zila att dessa bestämmelser generellt sätt skall ha beaktats innan 29 kap. 7 § BrB.¹³²

HD uttalar i NJA 2000 s. 421 som argument mot en schematisk regel om nedsättning att brottets art kan vara av betydelse vid straffnedsättningen. Jareborg och Zila menar att problemet inte ligger i de uppställda procentuella nedsättningsriktlinjerna utan i artbrottsbegreppet som sådant. En avvikelse måste vid artbrott ske vid mycket korta fängelsestraff.¹³³ Betydelsen av artbrott är dock numera något oklar vad det gäller unga lagöverträdare. Lagstiftaren har i förarbetena till lagändringen år 2007 uttalat att om det finns anledning till ett kort frihetsberövande på grund av brottets art, det numera bör finnas ett förhållandevis stort utrymme för att istället bestämma påföljden till ungdomstjänst.¹³⁴

Holmqvist konstaterar att domen inte hindrar att riksåklagarens tankesätt användas som en utgångspunkt vid påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare. I princip bör nedsättningen av straffet bli större ju yngre den tilltalade är.¹³⁵ HD visar i domen på att ett antal hänsyn skall tas vid påföljdsbestämningen och att en individuell prövning förespråkas. När det gäller unga lagöverträdare kan personliga förhållanden ha större inverkan på det slutliga straffet än den regel riksåklagaren föreslog i fallet.¹³⁶

¹³⁰ Sterzel, Borgeke s. 67

¹³¹ A.a. s. 67

¹³² Jareborg, Zila s. 150

¹³³ A.a. s. 150

¹³⁴ Prop. 2005/06:165 s. 76, 132

¹³⁵ Holmqvist s. 915

¹³⁶ A.a. s. 916

4.4.3 NJA 2005 s. 878

HD uttalade sig i fallet om straffnedsättning vid beaktande av den tilltalades ungdom och användande av riktlinjer för procentuell nedsättning främst när de gäller bötesstraff.

I fallet hade den tilltalade vid 15 och 16 års ålder gjort sig skyldig till tillgrepp av fortskaffningsmedel och ringa narkotikabrott. TR:n dömde med hänvisning till 29 kap. 7 § BrB ut 40 dagsböter. Åklagaren överklagade och yrkade på att den tilltalade skulle dömas till 100 dagsböter. HovR:n hänvisade till NJA 2000 s. 421 och NJA 1996 s. 63 där HD satt ner straffet för unga med hänvisning till 29 kap. 7 § BrB. Bötesstraffet bestämdes till 80 dagsböter.

Riksåklagaren överklagade HovR:ns dom och yrkade på att påföljden skulle bestämmas till 100 dagsböter. Riksåklagaren gjorde i fallet gällande att när ett straffvärde för en vuxen bedöms vara en månads fängelse, skall en straffnedsättning för en ung medföra att böter på etthundra dagsböter eller mer utdöms. Straffskalan under etthundra dagsböter ansåg riksåklagaren i princip *”reserveras för sådana brott vars straffvärde är sådant att de för en person som fyllt 21 år skulle ha bestraffats med böter”*. Riksåklagaren framförde som argument för detta synsätt att han önskade se en konsekvent tillämpning av regeln om straffnedsättning för unga lagöverträdare, att ett system vid bötesstraff som på ett nyanserat sätt beaktar den tilltalades ungdom eftersträvas samt att straffet som funktion av sanktion måste framstå som rimlig och avvägd. För att det skall finnas utrymme för de rena bötesbrotten i den nedre delen av bötesskalan måste således den övre delen av bötesskalan vara reserverad till brott på fängelsenivå.

HD fann att det gällande det sammanlagda straffvärdet inte fanns skäl att frångå HovR:ns bedömning. HD började med att i domskälen anföra 29 kap. 7 § BrB som en allmän regel för strafflindring. HD hänvisade även till bestämmelsen i 30 kap. 5 § BrB där den som är under 18 år endast får dömas till fängelse om synnerliga skäl föreligger. Det sammanlagda straffvärdet för den tilltalades gärningar bedömdes av HD till en månads fängelse om de hade begåtts av en vuxen. Vidare hänvisade HD till rättsfallet NJA 2000 s. 421 där HD poängterade att straffnedsättning i princip bör bli större ju yngre lagöverträdaren är och att det vid längre fängelsestraff är mer rimligt med en större nedsättning än vid kortare fängelsestraff och böter. Även brottets art och omständigheterna vid straffmätningen enligt 29 kap. 4, 5 §§ BrB, konstaterade HD hade medfört att HD då ansett att en i förhållande till straffvärdet schematisk regel om procentuell straffnedsättning efter ålder skulle avvisas. HD menade att det i det aktuella fallet var klart att påföljden med hänsyn till 29 kap. 7 § BrB skulle stanna på böter.

HD konstaterade därefter:

"Som riksåklagaren anført kan det i nu aktuella situationer finnas behov av att utnyttja bötesskalans övre del för att undvika inkonsekvenser i reaktionssystemet beträffande ungdomar. Det får vidare anses föreligga större utrymme för att tillämpa schabloner för ungdomsrabatten vid bötespåföljd än vid fängelsepåföljd. Exempelvis kan det antas att sådana förmildrande omständigheter som anges i 29 kap. 5 § BrB mera sällan blir av betydelse när det gäller att mäta ut böter.

Att en regel av det slag som riksåklagaren förordat innebär en knytning till straffvärdet för motsvarande brott av en vuxen person är emellertid inte helt invändningsfritt. Enligt 29 kap. 3 § första stycket 3 BrB skall som förmildrande omständighet vid bedömning av straffvärdet beaktas om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Om straffvärdet för en vuxen person är en månads fängelse kan motsvarande värde således vara lägre för en person som var mycket ung när brottet begicks. I praktiken brukar den bestämmelsen sällan behandlas särskilt, utan en allmän bedömning av vilken straffflindring som den tilltalades ungdom bör föranleda görs med stöd av 29 kap. 7 § BrB (se t.ex. Munck i Festskrift till Nils Jareborg, 2002 s. 503 ff.). En schabloniserad regel som tar sin utgångspunkt i straffvärdet för en vuxen kan emellertid behöva korrigeras med hänsyn till omogenhet och bristande erfarenhet som har samband med den tilltalades ålder. Detta skulle komplicera användningen av regeln.

Ett starkare skäl mot en normalpåföljd om etthundra dagsböter i de av riksåklagaren angivna situationerna är att en sådan påföljd måste bedömas i många fall innebära en straffskärpning i förhållande till de påföljder som hittills har dömts ut (jfr NJA 1996 s. 63). Utöver de tidigare berörda skälen har det inte framkommit något som motiverar en sådan straffskärpning. I sammanhanget måste också beaktas att straffet för en vuxen för bl.a. brott av det slag som målet gäller ofta skulle bestämmas till villkorlig dom och ett måttligt bötesstraff."

HD fastställde HovR:n domslut såvitt avsåg påföljden.

HD anser med andra ord att det vid bötespåföljd finns större anledning att tillämpa en schabloniserad regel än vid fängelsepåföljd. Förklaringen i det tycks ligga i att till exempel förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 5 § BrB inte lika ofta är av betydelse vid utmätning av böter. HD menar dock att en korrigering av straffvärdet enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB skulle komplicera användandet av en schematisk regel. Intressant är dock att poängtera att det starkaste skälet som HD tar upp emot att utdöma 100 dagsböter synes inte vara motviljan att förespråka en schabloniserad regel utan det faktum att det skulle innebära en straffskärpning. HD synes även mena att straffet skulle verka för strängt i jämförelse med vad som vanligen döms ut för vuxna lagöverträdare.

Borgeke med flera menar att HD:s argument för att det finns större utrymme för att tillämpa schabloner vid bötesstraff än fängelsestraff inte håller. Den eventuella förekomsten av billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § BrB kan inte gärna ha betydelse för hur hänsynen till den tilltalades ungdom bör ske.¹³⁷ Borgeke med flera konstaterar att HD angående förhållandet mellan 29 kap. 3 § 3 p. och 29 kap. 7 § BrB till största del hänvisar till Munck. HD för ett resonemang om att en schablon som baseras på ett straffvärde för en vuxen lagöverträdare kan komma att nedsättas på grund av omogenhet och bristande erfarenhet. Borgeke med flera menar dock att ett användande av en schabloniserad regel inte medför komplikationer vad gäller förhållandet de båda bestämmelserna emellan. 29 kap. 3 § 3 p. BrB är avsedd att tillämpas först och dessutom restriktivt. Beaktande av den tilltalades ungdom enligt 29 kap. 7 § BrB görs sedan på det straffvärde som bestämts.¹³⁸ HD har i tidigare avgöranden klargjort att straffvärdet inte påverkas av 29 kap. 7 § BrB.¹³⁹ 29 kap. 3 § 3 p BrB skall beaktas i straffvärdebedömningen som en förmildrande omständighet av ett brott. Konsekvensen att detta torde vara i den riktning som Holmqvist resonerar, att båda bestämmelserna skall uppmärksammas var för sig samt att 29 kap. 3 § 3 p. först skall prövas om den skall tillämpas och sedan 29 kap. 7 § BrB.

Det faktum att HD anger skäl mot en schabloniserad regel på grund av att den skulle medföra en straffskärpning anser Borgeke med flera måste vägas mot HD:s tidigare avgörande NJA 1996 s. 63 och behovet av riktlinjer vid beaktande av den tilltalades ungdom. Vad gäller avgörandet från 1996 hänvisar HD till det i domskälen. Borgeke med flera anser dock att på grund av resonemanget vid straffmätningen i 1996 års fall är det svårt att dra några slutsatser om hur straffmätning vid brott begångna av unga lagöverträdare skall bedömas.¹⁴⁰

Angående behovet av riktlinjer uttalar Borgeke med flera att det enligt kriminalstatistiken rör sig om masshantering av brott där unga är lagöverträdare. Lagreformen 1989 innebar att proportionalitetstanken fick större utrymme samt att förutsebarhet och rättslig likabehandling skulle öka.¹⁴¹ I inledningen till kapitel 29 i BrB som behandlar straffmätningen, stadgas att vid utmätande av straff intresset av en enhetlig rättstillämpning skall beaktas. Borgeke med flera anser att omständigheter som är relevanta för straffet skall beaktas men att det inte innebär att HD inte kan bestämma vilken inverkan vissa faktorer kan få på slutresultatet.¹⁴²

¹³⁷ Borgeke m.fl. s. 252

¹³⁸ A.a. s. 252 f

¹³⁹ NJA 1991 s. 444 och NJA 1994 s. 153

¹⁴⁰ Borgeke m.fl. s. 253

¹⁴¹ A.a. s. 254

¹⁴² A.a. s. 254 f

Slutligen menar Borgeke med flera att problemet med NJA 2005 s. 878 är att åklagare, och i viss mån även domstolarna i underrätten, redan innan domen under en tid av minst ett år innan HD:s dom föll, tillämpat de av RÅ utfärdade riktlinjerna vid böter. Eftersom de anser att HD:s argument i fallet inte har fog för sig i mångt och mycket menar Borgeke med flera att RÅ:s riktlinjer inte skall frångås innan HD kommit med ett avgörande som är mer välunderbyggt.¹⁴³

4.4.4 HD B 2693/07

HD har i ett rättsfall, som inte är infört i NJA, där fråga varit om ungdomstjänst har ansetts vara en tillräckligt ingripande påföljd, tagit upp och behandlat förhållandet mellan bestämmelserna i 29 kap. 3 och 7 §§ BrB. Det är av intresse att studera vilken betydelse bestämmelserna 29 kap. 3 och 7 §§ BrB får för utdömande av påföljd även efter lagändringen som trädde i kraft år 2007.

En ungdom hade vid 16 års ålder gjort sig skyldig till grov misshandel. TR:n bedömde att straffvärdet för C.A skulle utgöra 16 månaders fängelse. Synnerliga skäl för fängelse ansågs inte föreligga för att döma den unge till fängelse. Påföljden bestämdes i stället till 150 timmar ungdomstjänst.

Åklagaren överklagade domen och yrkade på att HovR skulle döma C.A till villkorlig dom eller skyddstillsyn, båda med föreskrift om samhällstjänst, eller till sluten ungdomsvård då ungdomstjänst inte var en tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde.

HovR:n ansåg likt TR:n att straffvärdet fick anses motsvara minst 16 månaders fängelse. HovR:n konstaterade att eftersom han var 16 år när brottet begicks, fick straffmättningsvärdet anses motsvara fyra månaders fängelse som lägst. HovR:n valde att låta TR:ns påföljdsval stå fast. Det höga antalet timmar ungdomstjänst ansågs som rimligt med hänsyn till det höga straffvärdet.

Riksåklagaren överklagade HovR:ns dom och yrkade på att HD skulle döma C. A. till villkorlig dom och samhällstjänst. C.A bestred ändring.

HD fann likt tidigare instanser att brottet var att bedöma som grov misshandel. HD hade sedan att bedöma vilken påföljd som skulle utdömas. HD beskriver sedan motiven till bestämmelsen om ungdomstjänst i 32 kap. 2 § BrB.

¹⁴³ Borgeke m.fl. s. 256

"Det anges vidare bl.a. att ungdomstjänst normalt bör väljas som påföljd framför villkorlig dom, men att detta inte gäller om en mer ingripande påföljd fordras, samt att det är lämpligast att ungdomstjänst vanligtvis inte kommer i fråga för brottslighet med ett straffvärde, med beaktande av bl.a. 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken, som överstiger fängelse i ett år (prop. 2005/06:165 s. 74 ff.). Bestämmelsen i 29 kap. 7 § om den s.k. ungdomsrabatten nämns däremot inte i detta sammanhang (jfr a. prop. s. 132).

Det kan konstateras att bestämmelsen i 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken om betydelsen för straffvärdet av den tilltalades uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga i praktiken sällan behandlas särskilt av domstolarna när det fastställs hur högt straffvärde en gärning har. I stället görs en allmän bedömning av vilken straff lindring som den tilltalades ungdom bör föranleda. Därvid åberopas ofta bara 29 kap. 7 § brottsbalken, men ibland också 29 kap. 3 § första stycket 3 (se t.ex. NJA 2005 s. 690 och s. 878; se även Munck i Festskrift till Nils Jareborg, 2002, s. 503 ff.).

Det är en i Sverige sedan länge tillämpad princip att straffrättsliga ingripanden mot unga anpassas efter den unges brist på mognad, begränsade erfarenheter och särskilda förhållanden. En användning av enbart straffvärdet - låt vara med beaktande enligt 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken av den unges brist på mognad - som utgångspunkt för bedömningen av om ungdomstjänst skall anses utgöra en tillräckligt ingripande påföljd för brottet skulle emellertid kunna få till konsekvens att utrymmet för ungdomstjänst som påföljd skulle bli mindre ju yngre lagöverträdaren är. (Jfr Borgeke och Månsson i SvJT 2007 s. 181 ff.)

I lagmotiven anges att det högsta antalet timmar ungdomstjänst bör kunna användas då brottets "straffvärde" efter beaktande av bl.a. den s.k. ungdomsrabatten motsvarar sex månaders fängelse (prop. 2005/06:165 s. 75 f.). Det skulle kunna få effekten att det inte blir möjligt att använda hela skalan upp till 150 timmar ungdomstjänst för de yngsta lagöverträdarna, eftersom straffnedsättningen i praktiken brukar vara större ju yngre lagöverträdaren är. Detta kan illustreras med följande exempel. Ett brott som, efter beaktande av 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken, bedömts ha ett straffvärde på tolv månader i ett visst fall och som för en artonåring av domstolen bedöms förskylla ett straff motsvarande sex månaders fängelse skulle kunna medföra påföljden ungdomstjänst 150 timmar för denne. För en sextonåring skulle samma gärning kunna komma att anses motsvara fyra månaders fängelse med 110 timmars ungdomstjänst som påföljd. Skulle brottet däremot bedömts ha ett straffvärde av t.ex. 14 månader, skulle 18-åringen vanligtvis inte komma ifråga för ungdomstjänst, men inte heller 16-åringen trots att det antal månader fängelse som gärningen skulle kunna anses förskylla, liksom det häremot svarande antalet timmar ungdomstjänst, förmodligen skulle anses underskrida sex månader respektive 150 timmar.

Det kan anmärkas att det vid bedömningen av om en påföljd med föreskrift om samhällstjänst kan anses vara tillräckligt ingripande har ansetts naturligt att presumptionen för fängelse vid straffvärden om ett år eller däröver inte är tillämplig i de fall straffet skall bestämmas till under ett år med stöd av 29 kap. 7 § brottsbalken (jfr NJA 2000 s. 314).

Slutsatsen är att utgångspunkten för bedömningen av om ungdomstjänst kan anses utgöra en tillräckligt ingripande påföljd bör vara att det fängelsestraff som den tilltalade skulle ha dömts till i det särskilda fallet, om fängelse hade valts som påföljd, inte överstiger sex månader.”

HD bedömde straffvärdet till 16 månaders fängelse om brottet begåtts av en vuxen men att om C.A dömts till fängelse, straffets längd skulle ha bestämts till fyra månader. HD ansåg att 110 timmars ungdomstjänst borde dömas ut.

Ett flertal saker är av intresse i HD:s dom. Den nedsättning som görs enligt 29 kap. 7 § BrB stämmer överens med den tabell Jareborg och Zila ställer upp över straffnedsättning vid fängelse (se 4.3.1). Ett straffvärde som motsvarar 16 månaders fängelse för en 16-åring sätts ner till fyra månaders fängelse. Att en nedsättning görs med 75 procent är i sig inte uppe för utförligare motivering i HD:s domskäl. Intressant är även att i det exempel som HD tar upp i domskälen görs en nedsättning med 50 procent för en artonåring och en nedsättning med 75 procent för en sextonåring. En nedsättningen enligt den tabell som förespråkats av riksåklagaren i NJA 2001 s. 421 synes i det närmaste självklar.

HD konstaterar även att 29 kap. 3 § 3 p. BrB i praktiken vid fastställandet av straffvärdet sällan tillämpas särskilt av domstolarna. En nedsättning görs ofta enligt 29 kap. 7 § BrB men ibland även enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB. Ett straffvärde om ett år innebär inte att en presumption för fängelse föreligger om straffet skall bestämmas till under ett år med hänsyn till 29 kap. 7 § BrB. HD:s slutsats blir således att det då inte heller vid utdömandet av ungdomstjänst skall finnas en övre gräns vid ett straffvärde om ett år, om straffet med hänsyn till 29 kap. 7 § BrB kan sättas ned till under sex månaders fängelse.

Betydelsen av att tillämpa 29 kap. 7 § BrB tydliggörs således i de fall ungdomstjänst skall dömas ut. En nedsättning efter ålder får stor betydelse för antalet timmar ungdomstjänst och huruvida ungdomstjänst skall anses vara en tillräcklig påföljd. Den tabell som Borgeke och Månsson hänvisar till (se 4.3.3) är därmed att börja anse som en riktlinje för utdömandet av ungdomstjänst, i vart fall när det är fråga om straffmättningsvärden som ligger på fängelsenivå. HD har som Borgeke och Månsson

förordat, först bedömt straffmättningsvärdet och sedan tillämpat ungdomstjänst på detta värde då det inte överstiger sex månaders fängelse.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Borgeke, Månsson s. 193

4.5 Åklagarens tillämpning av straffnedsättning

Jareborg och Zila menar på att en straffmätning vid dagsböter bara görs fullt ut i en domstol. När åklagare utfärdar straffförelägganden är en schablonisering svår att undvika likaså vid föreläggande om ordningsbot av polisen.¹⁴⁵ Hur stämmer då detta överens med NJA 2000 s. 421 och NJA 2005 s. 878 där en individuell bedömning framhålls som viktig och där riksåklagarens föreslagna riktlinjer inte anses kunna tjäna som vägledning? För att få klarhet i dessa frågor har jag intervjuat tre verksamma åklagare som arbetar med handläggning av ungdomsbrott, kammaråklagare Karl-Erik Esbo, kammaråklagare, Per-Erik Rinsell och kammaråklagare Neela Nilsson.

4.5.1 Straffnedsättning

Åklagarna fick svara på hur vanligt det är att nedsättningar görs enligt 29 kap. 7 § BrB, hur nedsättningarna går till, vilken deras personliga åsikt är om straffnedsättning för unga samt om typen av brott har betydelse för straffnedsättningen.

Rinsell menar att det regelmässigt sker nedsättningar för ungdomar. Esbo påpekar att en nedsättning på grund av den tilltalades ungdom görs nästan alltid även om bestämmelsen inte citeras i domen. Nilsson anser också att det är vanligt att straffnedsättningar görs och att det i hennes arbete även kan få betydelse för valet av påföljd. Hon menar att det finns större utrymme utifrån socialtjänstens yttrande att bestämma vilken påföljd den unga skall ha.

Rinsell menar att en så kallad ungdomsrabatt följs schematiskt av åklagarna och domstolarna trots att HD avvisat att så skall göras. Den nedsättning som görs är enligt både Rinsell och Esbo för en 18-åring ungefär hälften av straffvärdet, för en 17-åring en tredjedel, för en 16-åring en fjärdedel och för en 15-åring ungefär en femtedel. Detta gäller när straffvärdet landat på fängelsenivå. När det gäller bötesstraffen ges även en viss nedsättning men inte lika stor som vid fängelse. Esbo menar att det är mer på en höft hur nedsättningen sker vid bötesstraff. Ju strängare straff desto större nedsättning och ju yngre lagöverträdaren är desto lägre straff tilldelas han. Som exempel på nedsättning vid bötesstraff menar Esbo att om en vuxen skulle ha fått 50 dagsböter får en ungdom mellan 30 till 40 dagsböter. Om en som är över 21 år får 120 dagsböter för skadegörelse skulle 100 dagsböter ha dömts ut för den som är 18 år och cirka 70 dagsböter för den som är under 18 år. Han tillägger att eftersom bötesstraffen endast finns i en ganska grovhuggen skala finns det inte möjlighet att göra så stora avvikelser från den.

¹⁴⁵ Jareborg, Zila s. 118

Det är enligt Rinsell självklart att den tilltalades ungdom skall beaktas eftersom de unga lagöverträdarna ofta är omogna. Även Esbo tycker det är självklart att den skall beaktas. Han anser att en ungdom under 18 år och även under 21 år är mer omogen och kan inte överblicka konsekvenserna varför samhället av den anledningen inte kan utkräva samma ansvar. Esbo anser att det är rimligt att ha en nedsättningsbestämmelse och att nivåerna på nedsättningen är rimliga.

Nilsson menar att det är bra att ungdomen beaktas förutsatt att bestämmelserna som finns tillämpas. Det är viktigt att bestämmelsen tillämpas lika så att effekten blir densamma. Problemet Nilsson ser med straffnedsättning är av pedagogiskt art. De kan vara svårförklarligt varför två kompisar som är 15 och 16 år och begår ett brott tillsammans inte får samma straff. Nilsson menar på att hon varit med i förhandlingar som slutat med att de tilltalade trots att de är olika gamla får samma straff.

Rinsell menar att det finns tillfällen när straffnedsättning inte görs. Det är för trafikbrott där polisen ofta utfärdar en ordningsbot direkt på plats som någon straffmätning inte äger rum. I övrigt anser Rinsell att en straffnedsättning görs vid princip alla brott. Esbo pekar också på trafikbrotten som typ av brott där nedsättning inte kommer ifråga. Han framhåller även att de brott som för vuxna leder till lägsta möjliga straff inte heller kan sättas ner ytterligare för ungdomar. Nilsson menar att typen av brott inte har betydelse för om nedsättning skall göras. Däremot har det betydelse för om möjligheten att åtalsunderlåta föreligger eller inte.

4.5.2 Relationen mellan 29 kap. 3 § 3 p. och 7 § BrB

Åklagarna fick svara på frågor kring huruvida förmildrande omständigheter beaktades enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB samt om det är någon skillnad i hur bestämmelserna om nedsättning tillämpas av åklagare respektive domstol.

Rinsell menar att bestämmelsen i 29 kap. 3 § 3 p. BrB tillämpas om någon är väldigt barnslig. När bestämmelsen tillämpas så sker det i en schablonnedsättning av den unges straff som för en 15-åring är cirka en femtedel av straffet jämfört med en vuxen. Vilken bestämmelse som tillämpas har inte någon betydelse.

Enligt Esbo är det inte ofta som bestämmelsen om förmildrande omständigheter berörs. Han själv använder sig inte av bestämmelsen, speciellt inte vid utfärdande av straffföreläggande då kunskapen om den unge är väldigt begränsad. I praktiken fungerar det enligt Esbo så att "om man ser att det är en ungdom som inte förstått riktigt vad han gjort så beaktar man det".

Nilsson menar att inte heller hon använder sig av bestämmelsen vid straffvärdebedömningen. Det är ungdomen i sig eller åldern som beaktas. Kännedomen om personliga förhållandena är begränsad. Det är socialtjänsten som träffar de unga när det skriver yttranden. Kommer det i yttrandet fram att den unge visar tendenser som nämns i bestämmelsen, beaktar vi det som ett skäl för ungdomsvård.

Rinsell anser att det är självklart att det inte är någon skillnad i hur domstolarna och åklagarmyndigheten tillämpar bestämmelserna om nedsättning eftersom de arbetar efter samma lagstiftning. Nilsson menar på att hon inte tycker att det är någon skillnad men att det är bara fråga om ett tyckande från hennes sida utan särskilda belägg. Esbo menar att det är svårt att säga hur det förhåller sig eftersom många av ungdomsärendena inte går till domstol. Konsekvensen blir att eftersom domstolarna avgör de mål som är utöver bötesnivå är det svårt att se om praxis stämmer överens *”eftersom målen överlappar varandra i en så liten utsträckning”*.

4.5.3 Förändringar efter lagändringen år 2007

Åklagarna fick svara på frågan om 2007 års lagändring kommer att påverka arbetet som åklagare och möjligheterna till straffnedsättning för unga lagöverträdare.

Eftersom ungdomstjänst nu kommer ta över många av de tidigare ungdomsvårdfallen finns det en risk för att fler fall nu kommer leda till åtal anser Rinsell. Åtalsunderlåtelse kan meddelas vid ungdomsvårdsfallen men inte om den misstänkte kan antas dömas till ungdomstjänst.

Rinsell menar att när det gäller bötesstraffen har straffnedsättning i princip spelat ut sin roll. De fall som skulle ha lett till över 60 dagsböter skall numera leda till ungdomstjänst. Likaså det korta fängelseböterna. Rinsell menar att de straffvärden som inte kommer upp i fängelsenivå numera kommer att medföra mellan 20 och 30 timmars ungdomstjänst. Kvar finns straffet mellan 30 till 50 dagsböter och de blir i princip desamma som för vuxna lagöverträdare.

Esbo menar att det är de brott som tidigare gick till domstol som numera döms till ungdomstjänst, därför har antalet strafförelägganden och åtalsunderlåtelser inte minskat. Teoretiskt sett kan dock en person som tidigare skulle ha fått 60-70 dagsböter numera åtalas men någon större skillnad märks inte av i arbetet för Esbo eftersom strafförelägganden över 50 dagsböter är ovanliga. Nilsson menar att hon inte vet hur lagändringen påverkat hur ungdomar lagförs. I och med att riksåklagaren utfärdat riktlinjer för att fler skall åtalsunderlåtas tror hon att fler kommer att åtalsunderlåtas.

När det gäller ungdomstjänst menar Nilsson att det ofta är otydliga motiveringar till valet av antalet timmar och att många ”svävar i luften”. Här behövs riktlinjer för att det skall vara lika vart i landet ungdomarna än bor. Nilsson konstaterar att Borgekes uppsats över förhållandet mellan ungdomstjänst, böter och fängelse fått stor genomslagskraft i domstolarna.

4.5.4 Användandet av riktlinjer

Åklagarna redogjorde för vilka riktlinjer som finns och som tillämpas vid straffnedsättning. Även frågan om de anser att det finns behov av ytterligare riktlinjer ställdes.

Rinsell säger att man alltid måste göra en individuell bedömning innan man utfärdar en åtalsunderlåtelse. Handlar det om förstagångs- förbrytare kan en mer schablonmässig åtalsunderlåtelse utfärdas enligt 17 § 2 st. LUL. Att den unge behandlas individuellt har desto större betydelse när en åtalsunderlåtelse binds till en vårdplan enligt 17 § 1 st. LUL. Esbo menar att även om det går att göra en individuell prövning så följer de i de flesta fall en utstakad mall.

Rinsell anser att de riktlinjer som utfärdades år 2004 av riksåklagaren inte används i någon större utsträckning av vare sig åklagare eller domstolar. Dessutom medförde de endast någon skillnad när det var fråga om straff över 80-90 dagsböter. Som det ser ut nu är det bara vid straffvärden under 60 dagsböter som det blir aktuellt med ett bötesstraff varför dessa riktlinjer spelat ut sin roll. I de mindre bötesfallen, 30 till 50 dagsböter finns det inte något utrymme för samma överväganden som om straffet varit ett större bötesstraff. Straffmätning har därför vid bötesstraff för unga inte så stor betydelse numera.

Esbo anser att det inte finns något behov av ytterligare riktlinjer. Bedömningen görs från fall till fall och de riktlinjer som åklagaren utfärdat tillämpas inte fullt ut. Esbo menar att det måste finnas utrymme för det goda omdömet hos åklagare och domstol även om det finns en risk för godtycklighet. Ett system som är fyrkantigt skulle vara värre eftersom det måste finnas möjlighet att anpassa sig efter situationen och personen. Han ser däremot ett behov av att bland åklagare och domstolar samordna och diskutera över vad som kan vara lämpligt så att inte praxis spretar.

Nilsson tillämpar riksåklagarens riktlinjer RÅ 2004:3 vid nedsättning av brott i bötesnivå. De riktlinjer riksåklagaren därefter utfärdat år 2006, som behandlar åtalsunderlåtelse visar på att bestämmelsen om straffnedsättningen får sitt uttryck i valet mellan åtal och åtalsunderlåtelse och där åtalsunderlåtelse skall utfärdas i större utsträckning. Nedsättningen kan således ha betydelse för påföljden som i sin tur leder till att det inte finns

skäl för att åtala. Nilsson anser att det finns ett behov av riktlinjer. En enhetlig och förutsebar rättstillämpning anser Nilsson vara viktig för ungdomar som har stora sociala kontaktnät och därför lätt sprider bra och dåliga upplevelser. Hon menar att även om riktlinjer skulle fastställas av HD skulle inte domstolarna eller åklagarna sluta göra bedömningar i varje enskilt fall, utan det skulle innebära att de får ett hjälpmedel med att tillämpa lagstiftningen. Nilsson jämför med hur det för narkotikabrott finns tydliga riktlinjer och att domstolarna ändå gör en allmän bedömning från fall till fall.

5 Avslutande synpunkter

En straffnedsättning kan för den unge få stor påverkan på det slutliga straffet. Lagstiftningen är oklar i hur en nedsättning för unga lagöverträdare ser ut mer än att åldern skall beaktas som en allmän grund för nedsättning vid straffmätning. På grund av detta har ett flertal olika riktlinjer kommit att av praktiserande jurister börja användas i olika stor omfattning.

När det gäller straffnedsättning och tillämpandet av riktlinjer har HD än så länge inte velat ställa sig bakom en schablonmässig nedsättning efter ålder. Tillämpligheten av bestämmelsen förmildrande omständigheter i 29 kap. 3 § 3 p. BrB och relationen mellan denna bestämmelse och bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB har enligt HD, senast i NJA 2005 s. 878, ansetts komplicera en användning av en riktlinje baserad på ålder. Problemet synes höra ihop med den betydelse straffvärdet ofta tillmäts. I NJA 2005 s. 878 hade HD att ta ställning till om schabloner för nedsättningen av bötesstraff för unga lagöverträdare skulle fastställas. HD framförde som ett av argumenten att straffvärdet kan behöva korrigeras med hänsyn till omogenhet och bristande utveckling. Det faktum att vare sig Rinsell, Esbo eller Nilsson tillämpar 29 kap. 3 § 3 p. BrB till stor del på grund av bristande kunskap om den unge i det enskilda fallet, tyder på att det kan bli fråga om olika utslag beroende på om brottet handläggs av åklagare respektive domstol.

Betydelsen av straffvärdet blir särskilt tydligt i presumtionen för fängelse enligt 30 kap. 4 § BrB och numera även när ungdomstjänst skall anses vara en tillräckligt ingripande påföljd, 32 kap. 2 § 3 st. BrB. HD har dock i NJA 2001 s. 314 och nu även i HD B 2693/07 fastställt att presumtionen för fängelse vid straffvärden om ett år inte är tillämplig om straffet med återopande av 29 kap. 7 § BrB sätts ner till under ett år. Även om 29 kap. 7 § BrB inte påverkar straffvärdet så går det enligt HD att utläsa i bestämmelsen om särskild restriktivitet för utdömande av fängelse för unga lagöverträdare, 30 kap. 5 § BrB, att straff skall sättas lägre för unga. Likaså har HD i HD B 2693/07 fastställt att då förarbetena framhäver att ungdomstjänst vanligtvis inte skall komma ifråga vid straffvärden över ett års fängelse, det ändå får anses vara en tillräckligt ingripande påföljd om straffmättningsvärdet efter tillämpning av 29 kap. 7 § inte överstiger sex månaders fängelse. Den slutsats som går att dra av detta är att för unga lagöverträdare har 29 kap. 7 § BrB klart störst påverkan på det slutliga straffet. En tillämpning av 29 kap. 3 § 3 p. BrB är i de flesta fall inte nödvändig då en nedsättning görs enligt 29 kap. 7 § BrB och straffvärdet inte har samma betydelse för påföljdsvalet som det har för vuxna lagöverträdare.

Ett flertal jurister däribland Holmqvist och Borgeke med flera att har hävdade att en framställning av riktlinjer för nedsättning enligt 29 kap. 7 § BrB inte skulle komplicera

tillämpningen av straffnedsättning.¹⁴⁶ Bestämmelsen i 29 kap. 3 § 3 p. skall tillämpas restriktivt och vid straffvärdesmätningen vilken sker innan nedsättningen enligt 29 kap. 7 § BrB. Detta får till följd att om en sänkning av straffvärdet skall göras på grund av en persons omogenhet och bristande erfarenhet så sker det innan 29 kap. 7 § BrB tillämpas. Att göra en straffmätning där en nedsättning enligt 29 kap. 7 § BrB görs utifrån straffvärdet innebär att argumenten mot att inte använda en procentuell straffnedsättning efter ålder blir vagare. Det är ett faktum att HD i samtliga av de fall där HD argumenterar mot en procentuell nedsättning ändå fastställt straffen i direkt linje med den av riksåklagaren och Jareborg och Zila uppställda tabell. En nedsättning enligt denna tabell är i stort fastställt i det praktiska arbetet enligt åklagarna Esbo och Rinsell. En mer tydlig nedsättningstabell skulle öka förutsebarheten, proportionaliteten och det konsekventa användandet av viktiga bestämmelser såsom straffnedsättningen i 29 kap. 7 § BrB. Viktigt är dock att om en schablonnedsättning skall förespråkas måste det tydliggöras vilket värde en nedsättning skall utgå ifrån. Där har Munck en viktig ståndpunkt när han förespråkar att domstolarna för den unga skall fastställa det konkreta straffvärdet för brottet och inte utifrån ett hypotetiskt värde.¹⁴⁷

Anledningen till att HD inte velat ställa sig bakom riktlinjer för straffnedsättningen är något oklar. Kanske finns det en oro för att utfärdande av riktlinjer skulle kunna komma att medföra att samtliga relevanta omständigheter inte beaktas av domstolarna.¹⁴⁸ Borgeke med flera menar att det faktum att alla relevanta omständigheter skall beaktas hindrar inte att olika faktors inverkan på slutresultaten inte bör anges.¹⁴⁹ De jämför med straffvärdebedömningen vid narkotikabrott där en gemensam utgångspunkt finns fastställt för olika preparat och mängd men där inte enbart den skall vara avgörande för straffvärdebedömningen. Samma argument tar Nilsson upp som menar att riktlinjerna inte är tillräckligt tydliga.

I och med att ungdomstjänst infördes som separat påföljd år 2007 kommer tillämpningen av straffnedsättning att se lite annorlunda ut. De större bötesbeloppen och de korta fängelsestraffen skall numera ersättas av ungdomstjänst. Vad det gäller böter har åklagarna Esbo och Rinsell uttryckt att straffnedsättning i stort sett har spelat ut sin roll vad det gäller bötesstraff. Den tabell som riksåklagaren utfärdat år 2004 tillämpas inte enligt dem, och i och med att ungdomstjänst infördes år 2007 har de brott som tidigare ledde till större bötesstraff nu kommit att leda till att ungdomstjänst utdöms. Detta innebär att straffförelägganden och åtalsunderlåtelse i stort sett enbart kommer att föreläggas vid straff upp till 60 dagsböter. Här är som Esbo poängterat utrymmet för nedsättning inte så stort som vid större bötesbelopp. Å andra sidan måste åklagare vid beslutet om hur

¹⁴⁶ Holmqvist s. 914, Jareborg, Zila s. 252 f.

¹⁴⁷ Munck s. 506 f.

¹⁴⁸ Borgeke med flera s. 254 f.

¹⁴⁹ A.a. s. 255

målet skall avslutas, tillämpa straffnedsättningen för att se om brottet troligtvis kommer leda till ungdomstjänst varpå den unge skall åtalas. Nilsson menar att hon av den anledningen, för att se vilken påföljd den unge skall ha och om det finns skäl för att åtala eller inte, tillämpar riksåklagarens riktlinjer.

Teoretiskt sett kan den bötesnivå som den unge landar på ha betydelse för hur många timmar ungdomstjänst som denne skall tilldömas. I den riktningen talar rättsfallet HD B 2693/07 där HD lägger stor vikt vid det straffmättningsvärde som framkommer efter tillämpningen av 29 kap. 7 § BrB. HD prövade betydelsen av när ungdomstjänst kan komma ifråga när en nedsättning ligger på fängelsenivå. Enligt Borgeke och Månssons återgivna tabell kan även bötesstraffens nedsättning få betydelse vid bedömningen av hur många timmar ungdomstjänst som kan utdömas. Nedsättningen av bötesstraff har med andra ord inte helt och hållet spelat ut sin roll och kanske inte heller riktlinjerna i RÅ 2004:1. En nedsättning blir dock numera främst aktuell i domstol. Åklagaren måste dock även i framtiden ha nedsättningen i åtanke för att bedöma om ungdomstjänst är aktuell och i så fall välja att åtala.

6 Sammanfattning

Ungdomar står för en, i förhållandevis till åldersgruppen, stor andel brott. Unga lagöverträdare skall särbehandlas och i första hand bli föremål för vård inom socialtjänstens regi. I BrB finns bestämmelser som syftar till en särbehandling av unga lagöverträdare vid straffmätningen. Syftet med detta arbete var att studera bakgrunden till och regleringen kring straffnedsättning för unga lagöverträdare. Syftet var även att undersöka hur och i vilken utsträckning straffnedsättning görs vid unga lagöverträdares påföljdsbestämning i mål som inte leder till åtal och mål som avgörs i domstol. Syftet var även att undersöka om lagstiftning och praxis är tillräckligt tydliga i hur en straffnedsättning skall utföras.

I snart 200 år har ungdomars behov av en straffrättslig särbehandling uppmärksamats. Det var bland annat de svåra förhållandena i fängelserna som på 1820-talet föranledde att behovet av särbehandling av unga lagöverträdare började uppmärksammas. Sedan dess har ett flertal olika påföljder och bestämmelser om straffmätning införts och avskaffats. Bland dessa skall nämnas tvångsuppfostran och ungdomsfängelse. I och med att den senare påföljden avskaffades infördes straffnedsättning som tidigare endast varit aktuell för ungdomar upp till 18 års ålder, även för ungdomar mellan 18 och 21 år. En stor påföljdsbestämningsreform infördes 1989 i vilken proportionalitetsprincipen hade stort genomslag. Under de senare åren har ett flertal reformen genomförts för unga lagöverträdare där principer som förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens skall stärkas även för unga lagöverträdare.

Som grund för särbehandlingen av unga lagöverträdare har ofta framförts argument som att ungdomar har en outvecklad ansvarsförmåga eftersom de befinner sig i en utvecklingsfas i livet. De har vidare en större känslighet mot straff och sanktioner än vuxna. Argument för särbehandling är i dessa fall särskilt relevanta när det gäller frihetsberövande straff. Ungdomar skall även förtjäna en större tolerans än vuxna då de flesta slutar begå av sig själva. Särbehandlingen av unga lagöverträdare har sitt största uttryck i bestämmelsen om straffbarhetsålder vilken innebär att ungdomar under 15 år inte kan ådömas en påföljd.

Kapitel 29 och 30 i BrB reglerar påföljdsbestämningen. Regleringarna är många och förfarandet att bestämma en påföljd är relativt invecklat. Påföljdsbestämningen delas oftast in i två delar, straffmätning och påföljdsväl. Av central betydelse för straffmätningen är fastställandet av straffvärdet men för unga lagöverträdare även den slutliga straffmätningen med beaktande av straffnedsättningsbestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB. När det gäller påföljdsvalet är samtliga påföljder tillämpliga på vuxna lagöverträdare, även möjliga att utdöma för unga lagöverträdare. Det finns dock ett antal påföljder som är

speciella för unga. Vissa av dessa skall även ha företräde framför andra påföljder såsom sluten ungdomsvård och ungdomstjänst där den unge skulle ha dömts till ett fängelsestraff respektive har ett straffvärde som motsvarar ett kortare fängelsestraff eller böter. För ungdomar likt för vuxna är lagföring genom summariskt förfarande vanligt. För ungdomar finns det regleringar i LUL som ger större möjligheter till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse för ungdomar.

Nedsättning av straffet vid straffmätning har stor inverkan på det slutliga straffets längd och storlek men även på vilken typ av påföljd som skall utdömas. I svensk rätt finns två bestämmelser som kan bli aktuella vid nedsättande av straff för unga lagöverträdare. Det är genom bestämmelsen om förmildrande omständigheter vid straffvärdebedömningen i 29 kap. 3 § 3 p. BrB men, som HD uttrycker i både NJA 2001 s. 314 och NJA 2005 s. 878, är det vanligast att en strafflindring görs genom beaktandet av den tilltalades ungdom i 29 kap. 7 § BrB. Bestämmelsen om förmildrande omständigheter för straffvärdet i 29 kap. 3 § 3 p. BrB tillämpas inte heller uttryckligen av de intervjuade åklagarna. Bestämmelsen är komplicerad att använda då den kräver en förhållandevis stor kunskap om gärningsmannen, vilken åklagare inte alltid har vid till exempel utfärdande av strafförelägganden.

Förarbetenas korta motivering till bestämmelsen i 29 kap. 7 § BrB såsom en ”regelmässig” nedsättning där ungdomen i sig skall beaktas, talar för en generell nedsättning efter ålder. En straffnedsättning sker i stort sett alltid när straffvärdet ligger på fängelsenivå. Enligt HD är åldern av stor betydelse där det i princip blir en större nedsättning ju yngre lagöverträdare är. Betydelse har det även om fängelsestraffet är långvarigt eller inte. Enligt de intervjuade åklagarna Esbo och Rinsell kommer en nedsättning alltid ifråga vid fängelsestraff då nedsättningen enligt dem följer riksåklagarens yrkanden i NJA 2001 s. 421. HD godtog inte någon schematisk regel om nedsättning i NJA 2001 s. 421 men ansåg ändå att straffet borde ha bestämts till vad som motsvarade riksåklagaren yrkanden. Även efter detta fall har HD gjort nedsättningar som i stort sett stämmer överens den nedsättningstabell som även återges av Jareborg och Zila. Nedsättning för ungdomar får stor betydelse då en 20-åring får straffet nedsatt med en fjärdedel, en 19-åring med en tredjedel, en 18-åring med hälften, en 17-åring med två tredjedelar, en 16-åring med tre fjärdedelar och slutligen en 15-åring med fyra femtedelar. En slutsats som går att dra av HD:s många domslut är att nedsättningar enligt dessa mått är rimliga att göra men att HD ändå vill poängtera att den individuella bedömningen inte får bortses ifrån.

Riksåklagaren utfärdade år 2004 riktlinjer för hur bötesstraff kan sättas ned enligt 29 kap. 7 § BrB. I NJA 2005 s. 878 yrkade riksåklagaren på att HD skulle anta en schabloniell nedsättning av bötesstraff för att främja en förutsebar och enhetlig rättstillämpning. HD var beredd att ställa sig bakom det faktum att det får anses finnas större utrymme att

tillämpa schabloner vid bötespåföljder än vid fängelsepåföljder. HD ansåg dock att en eventuell tillämpning av 29 kap. 3 § 3 p. BrB skulle komplicera en nedsättningstabell. Domen har fått kritik, främst av Borgeke med flera som menar att bestämmelserna skall tillämpas var för sig. 29 kap. 3 § 3 p. BrB skall tillämpas restriktivt och först, och efter det tillämpas 29 kap. 7 § BrB på det fastställda straffvärdet.

Efter införandet av ungdomstjänst som separat påföljd 2007 har straffnedsättningen av framförallt bötesstraff kommit att se annorlunda ut. De höga bötesstraffen har ersatts av ungdomstjänst och för de låga bötesstraff som kvarstår, under 60 dagsböter, finns det inte mycket utrymme för nedsättning enligt åklagarna Esbo och Rinsell. HD har i HD B 2693/07 tillämpat 29 kap. 7 § BrB i fastställandet av ungdomstjänst som påföljd. Ungdomstjänst bedömdes vara en tillräckligt ingripande påföljd trots att straffvärdet var över ett år då det slutliga straffet efter en nedsättning enligt 29 kap. 7 § BrB motsvarade mindre än sex månaders fängelse.

Att en nedsättning skall göras för ungdomar mellan 15 och 21 år synes inte i sig vara uppe för diskussion. Hur en sådan skall göras är dock inte klart fastställt varför riktlinjer kommit att utvecklas. HD framhåller i NJA 2001 s. 421 och NJA 2005 s. 878 en individuell bedömning vilken även Esbo är en förespråkare av. Borgeke med flera och kammaråklagare Nilsson anser att det finns ett behov av tydligare riktlinjer. I samma riktning talar även den senaste lagändringen år 2007 där ambitionen var att förutsebarhet och likabehandling skulle stärkas för unga lagöverträdare.

I många av HD:s domslut där HD nedsatt ett fängelsestraff enligt 29 kap. 7 § BrB, följer de av Jareborg och Zila uppställda riktlinjer för fängelsestraff. Vad det gäller bötesstraffen är det oklart hur mycket de fortfarande tillämpas. Faktum kvarstår dock att straffnedsättning kommer fortsätta vara en vanligt tillämpad bestämmelse när ungdomstjänst nu tar över de kortare fängelsestraffen och bötesstraffen över 60 dagsböter, och där HD visat på att 29 kap. 7 § BrB har stor betydelse för om ungdomstjänst skall utdömas.

Källförteckning

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1977:83	Tillsynsdom
SOU 1993:35	Reaktion mot ungdomsbrott
SOU 2004:122	Ingripanden mot unga lagöverträdare

Propositioner

Prop. 1978/79:212	Om ändring i brottsbalken m.m.
Prop. 1987/88:120	Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval)
Prop. 1987/88:135	Om åtgärder mot unga lagöverträdare
Prop. 1994/95:12	Handläggning av ungdomsmål
Prop. 1997/98:96	Vissa reformer av påföljdssystemet
Prop. 2005/06:165	Ingripanden mot unga lagöverträdare

Övriga tryck

BRÅ-rapport 2002:19	Vad händer med unga lagöverträdare?
RÅ PM 2004:1	Riksåklagarens riktlinjer för tillämpningen av 29 kap. 7 § brottsbalken – ungdomsrabatt
RåR 2006:3	Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden

Litteraturförteckning

Berg, Ulf; Berggren, Nils-Olof; Bäcklund, Agneta; Munck, Johan; Wersäll, Fredrik; Victor, Dag, *Brottsbalken. En kommentar. Kap 25-38. Om påföljderna*, Supplement 17, jan 2007, Norstedts Juridik, Stockholm 2000

Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala 1992

Jareborg, Nils; Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, 2 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2007

Nordlöf, Kerstin, *Unga lagöverträdare i social-, straff- och processrätt*, Studentlitteratur, Lund 2005

Sterzel, Georg, *Studier rörande påföljdspraxis med mera*, 3 uppl. Jure Förlag, Stockholm 2005

Thunved, Anders; Clevesköld, Lars; Thunved, Birgit, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, 3 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2007

Zila, Josef, *Det straffrättsliga påföljdssystemet*, 2 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 1998

Artiklar

Durling Sitte, Catharina, *Något om kvalitet, rabatter och presumtioner vid straffvärdebedömningen och straffmätningen*, JT 2000/01 s. 648-653

Borgeke, Martin; Heuman, Sigurd; Levén, Staffan; Lindström, Lars, *Två HD- domar angående beaktandet av den tilltalades ungdom*, SvJT 2006 s. 243- 256

Holmqvist, Lena, *Påföljdsbestämning för unga lagöverträdare*, JT 2000- 01 s. 910- 919

Jareborg, Nils, *Påföljdsbestämningens struktur*, SvJT 1992 s. 257-275

Munck, Johan, *Straffvärde och Ungdom*, Festschrift till Nils Jareborg s. 503, Iustus Förlag, 2002

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1982 s. 511

NJA 1990 s. 159

NJA 1991 s. 444

NJA 1994 s. 153

NJA 1996 s. 63

NJA 1996 s. 195

NJA 2000 s. 314

NJA 2000 s. 421

NJA 2001 s. 225

NJA 2002 s. 489

NJA 2003 s. 313

NJA 2005 s. 878

HD B 2693/07

Internet

Brottsförebyggande rådet, tabell 440, *Personer lagförda (dömda m m) dömda för brott 2006*, senast uppdaterad 31/5 2007 (tagit del av källan 21/11 2007), http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&module_instance=21&id=421&statsType=440&Year=2006&type=2

Övriga källor

Intervju med Per- Erik Rinsell, kammaråklagare i Göteborg, Göteborg den 22 november 2007

Intervju med Karl-Erik Esbo, kammaråklagare i Göteborg, Göteborg den 22 november 2007

Intervju med Neela Nilsson, kammaråklagare i Uddevalla, Uddevalla den 13 december 2007

Bilaga A

Frågor vid intervju med åklagare

Syftet att dels se hur straffmätning av unga går till vid brott som handläggs av åklagare samt dels se om det finns behov av riktlinjer och en tydligare rättstillämpning?

1. I 29 kap. 7 § BrB finns en bestämmelse om att om någon begått brott före 21 års ålder skall hans ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Hur vanligt är det att sådana nedsättningar görs?
2. Finns det riktlinjer som behandlar straffnedsättning? Tillämpas dessa?
3. I vilken utsträckning beaktas förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB?
4. Har typen av brott betydelse för straffnedsättningen?
5. Har det någon betydelse för straffnedsättningen om den unga är omyndig eller inte?
6. I vilken utsträckning finns det möjlighet att göra en individuell prövning vid beslut om åtalsunderlåtelse eller utfärdande av strafföreläggande?
7. Uppfattar du det som att det är någon skillnad på hur ofta straffnedsättning förekommer för ungdomar beroende på om straffet utdöms i domstolen eller av åklagare?
8. Vad är din personliga åsikt om straffnedsättning, i vilken utsträckning skall den tilltalades ungdom särskilt beaktas?
9. Anser du att det finns behov av riktlinjer?
10. Har andelen strafförelägganden/åtalsunderlåtelser minskat efter att ungdomstjänst infördes den 1 januari 2007? Åtalar du fler unga än tidigare?

Bilaga B

Fullständiga intervjusvar från åklagare

Per- Erik Rinsell, Kammaråklagare, Göteborg

1. I 29 kap. 7 § BrB finns en bestämmelse om att om någon begått brott före 21 års ålder skall hans ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Hur vanligt är det att sådana nedsättningar görs?

Det sker en nedsättning regelmässigt. Ungdomsrabatten följer vi ganska schematisk. HD har ju avvisat att så skall göras medan det ändå görs både i Tingsrätt och i Hovrätt. Det följer ungefär så att straffmätningensvärde för en 18-åring är ungefär hälften av straffvärdet, för en 17-åring en tredjedel, för en 16-åring en fjärdedel, för en 15-åring ungefär en femtedel. När det gäller straffvärdet pratar vi i första hand om det blir ett tänkt fängelsestraff. Sen om det blir böter eller fängelse beror det ju på hur det landar straffvärdemässigt. När det gäller bötesstraff får man en viss nedsättning men inte alls lika mycket.

2. Finns det riktlinjer som behandlar straffnedsättning? Tillämpas dessa?

Nej, de tidigare riktlinjerna gjorde bara skillnad om det var fråga om straff över 80-90 dagsböter. Det är där det blir aktuellt. Som det ser ut nu är det bara under 60 dagsböter som böter blir intressant därutöver skall ungdomstjänst dömas ut, vilket gör att riktlinjerna spelat ut sin roll på sätt och vis. Är det fråga om ett ganska lågt bötesstraff, 30-50 dagsböter, finns det inte utrymme för samma överväganden. Det blir med andra ord inte intressant med straffmätning vid bötesmålen för det har inte så stor betydelse. Det har betydelse när vi talar om antalet timmar ungdomstjänst eller många månader eller år slutet ungdomsvård. Nils Jareborgs teoretiska idé om hur man skall räkna nedsättningen som riksåklagare skickats ut, används inte av många åklagare och inte heller av domstolarna, möjligtvis används den av riksåklagaren själv.

3. I vilken utsträckning beaktas förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB?

Om det är någon som är väldigt barnslig. Det är klart att det beaktas men sker i princip mer i den schablonanvändningen där till exempel en 15-åring får en femtedel av straffet. Sedan vilken bestämmelse som tillämpas är obetydligt.

4. Har typen av brott betydelse för straffnedsättningen?

För trafikbrott blir det ingen straffnedsättning. Trafikbrott utmärker sig så att polisen skriver ut en ordningsbot varpå det inte senare laboreras med straffnedsättning. I övrigt sker straffnedsättning på princip alla brott.

5. Har det någon betydelse för straffnedsättningen om den unga är omyndig eller inte?

De som nämnts tidigare. 50 procent för en 18-åring, 33 procent för en 17-åring, 25 procent för en 16-åring, 20 procent för en 15-åring.

6. I vilken utsträckning finns det möjlighet att göra en individuell prövning vid beslut om åtalsunderlåtelse eller utfärdande av strafföreläggande?

Man måste alltid göra en individuell prövning. En åtalsunderlåtelse enligt 17 § 2 st LUL handlar om de som är förstagången- förbrytare och då blir det en mer schablonmässig åtalsunderlåtelse. I 17 § 1 st LUL kan det hänvisas till en vårdplan och då har det en oerhört stor betydelse. Där får vi ett yttrande från socialtjänsten och vi utdömer en åtalsunderlåtelse mot att de följer vårdplanen.

7. Uppfattar du det som att det är någon skillnad på hur ofta straffnedsättning förekommer för ungdomar beroende på om straffet utdöms i domstolen eller av åklagare?

Nej! Klart att det inte är någon skillnad. Vi arbetar utifrån samma lagstiftning.

8. Vad är din personliga åsikt om straffnedsättning, i vilken utsträckning skall den tilltalades ungdom särskilt beaktas?

Det är självklart att den tilltalades ungdom skall beaktas. Det finns en anledning till att den beaktas eftersom de ofta är omogna. När det gäller bötesstraffen har nedsättningen i princip spelat ut sin roll. För fallen över 60 dagsböter skall i princip ungdomstjänst komma istället. Bötesstraff som ligger på 30-50 dagsböter är i princip samma för vuxna lagöverträdare.

9. Anser du att det finns behov av riktlinjer?

Det är ett minst sagt svåröverskådligt påföljdssystem för ungdomar men har inte med straffnedsättning att göra. Även om domstolarna inte säger det officiellt ser vi i varje dom att vi delar samma uppfattning. Vad gäller påföljderna tar det ett tag innan man får det klart för sig hur de olika påföljderna förhåller sig till varandra.

10. Har andelen strafförelägganden/åtalsunderlåtelser minskat efter att ungdomstjänst infördes den 1 januari 2007? Åtalar du fler unga än tidigare?

Det finns risk att fler kommer att åtalas. Inte av den anledningen att ungdomstjänst tar över bötesbrotten men på grund av att ungdomstjänst tar över ungdomsvårdsfallen. Vi kan meddela en åtalsunderlåtelse om det finns en vårdplan i ungdomsvårdsfallen men kan inte meddela åtalsunderlåtelse vid ungdomstjänstfallen. Det kan göra att det leder till fler åtal på den grunden. Vi har tydligare riktlinjer från riksåklagaren att vi skall

överväga att meddela fler åtalsunderlåtelse med hänvisning till vårdplaner men det är svårt att svara på så tidigt. Ungdomstjänst skall dels ersätta alla över 60 dagsböter och dels korta fängelsestraff vilket gör att straffen som inte kommer upp i fängelsenivå kommer att ligga på 20-30 timmar ungdomstjänst efter straffmätningen.

Karl- Erik Esbo, Kammaråklagare, Göteborg

1. I 29 kap. 7 § BrB finns en bestämmelse om att om någon begått brott före 21 års ålder skall hans ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Hur vanligt är det att sådana nedsättningar görs?

Nedsättningar görs alltid egentligen, eller nästan alltid. Sen är det inte alltid uttalat att paragrafen citeras i domen men det påpekas nästan alltid i domen att på grund av ungdomen sätts straffet ner. Vid ungdomspåföljder är det inte riktigt relevant för då är nedsättningen inbakad i påföljden som sådan. Det är mer relevant när de får en ”vuxenpåföljderna”. Vid bötesstraffen går man inte ner lika mycket. Spontant skulle jag säga att det går mer på en höft hur mycket man minskar. Ju strängare straff det är ju striktare är man på att dra ner det ordentligt. Om det handlar om att en vuxen skulle ha fått 50 dagsböter får en ungdom 30 till 40 dagsböter.

2. Finns det riktlinjer som behandlar straffnedsättning? Tillämpas dessa?

De finns en tumregel där man om man är 15 år får en femtedel, när man är 16 år får man en fjärdedel, en 17-åring får en tredjedel och en 18-åring får hälften. En 15-åring som skulle ha fått fem år får istället ett års fängelse. Sedan omvandlas det till sluten ungdomsvård och straffet blir då två tredjedelar när man tar hänsyn till att det inte blir någon villkorlig frigivning. Det blir åtta månaders sluten ungdomsvård.

3. I vilken utsträckning beaktas förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB?

Det är inte ofta den bestämmelsen berörs. Jag tror att det fungerar så att domstolen väger in om en person är omogen utan att de uttalat citera bestämmelsen. De beaktar den men inte uttalat. Jag använder mig inte av bestämmelsen vid strafföreläggande. När man gör strafföreläggande har man sällan så stor kunskap om den tilltalade att en sådan bestämmelse skall kunna användas. Böter är en ganska grovhuggen skala och det finns inte så stort utrymme att göra avvikningar. Det finns bara praktiskt utrymme mellan 30 och 150 dagsböter vilket inte ger utrymme för så mycket finlir. Rent praktiskt om man ser att det är en ungdom som inte förstått riktigt vad han gjort beaktar man det.

4. Har typen av brott betydelse för straffnedsättningen?

Vid trafikbrott får man ingen straffnedsättning alls, speciellt när det gäller penningbötesbrotten. Rent praktisk är det så att vissa typer av brott ger lägsta möjliga straff även för en vuxen och då går det inte att gå lägre för ungdomar heller.

5. Har det någon betydelse för straffnedsättningen om den unga är omyndig eller inte?

Ju yngre man är ju lägre straff får man. Följder proportionerligt med ålder. Vid bötesstraff är utrymmet lägre. Om en som är över 21 år fått 120 dagsböter för skadegörelse och skulle man ungefär ha fått 100 dagsböter om man är 18 år och cirka 70 dagsböter under 18 år. Kan inte påminna mig om att det finns en utmärglad praxis utan bedömningen går lite från fall till fall. Riktlinjerna från riktåklagaren är riktlinjer och de tillämpas inte fullt ut.

6. I vilken utsträckning finns det möjlighet att göra en individuell prövning vid beslut om åtalsunderlåtelse eller utfärdande av strafföreläggande?

Det går att göra en individuell prövning helt och hållet men i de flesta fall följer vi en utstakad mall. I undantagsfall kan avvikelser göras. I snatterimål görs i nästan alla fall en åtalsunderlåtelse. Det skall mycket till att vi väljer att åtala. Det finns utrymme men det är inte så användbart eftersom riktlinjerna är ganska snäva.

7. Uppfattar du det som att det är någon skillnad på hur ofta straffnedsättning förekommer för ungdomar beroende på om straffet utdöms i domstolen eller av åklagare?

Nej. Det är många av ungdomsärendena som inte går till domstol. De som gör det gör det på grund av att brottet är så allvarligt att det inte kommer ifråga annan påföljd än ungdomstjänst eller ungdomsvård. Det som är på bötesnivå går nästan aldrig till domstol. Antingen erkänner de och då blir det ett strafföreläggande eller också erkänner de inte och då blir det åtalsunderlåtelse så det går väldigt sällan till domstol. Domstolen avgör de som är utöver bötesnivå. Det gör att det är svårt att se praxis som överensstämmer eftersom målen överlappar varandra i en så liten utsträckning.

8. Vad är din personliga åsikt om straffnedsättning, i vilken utsträckning skall den tilltalades ungdom särskilt beaktas?

Jag tycker det är självklart att den skall beaktas. Innan man är 18 år eller egentligen 21 år är man mer omogen och kan inte överblicka konsekvenserna av sitt handlande på samma sätt och då kan man inte utkräva samma ansvar. Rimligt att nedsättning finns och att nivåerna är rimliga. Det hade varit absurt att sätta en 15-åring åtta till tio år i fängelse. Samtidigt kan man säga att om man begår ett mord som 15-åring får de kanske två år vilket är ganska kort tid för ett mord. Samtidigt utgår jag ifrån att en 15-åring har andra problem och behandlingen slutar inte med att han kommer ut på gatan.

9. Anser du att det finns behov av riktlinjer?

Egentligen inte. Man lurar sig själv om man tror att man kan ha riktlinjer för allting. Det måste finnas utrymme för det goda omdömet i det enskilda fallet både hos åklagaren och hos domstol. Jag är medveten om risken för godtycklighet men det är värre att ha ett fyrkantigt system. Det är bättre att man kan anpassa efter situationen och personen. Däremot finns det behov av att man bland åklagare och domstolar diskuterar, samordnar och resonerar kring vad som kan vara lämpligt så att inte praxis spretar mer och mer. Men riktlinjer ser jag inget behov av.

10. Har andelen strafförelägganden/åtalsunderlåtelse minskat efter att ungdomstjänst infördes den 1 januari 2007? Åtalar du fler unga än tidigare?

Ungdomstjänst är jättebra och är det bästa påföljden som många kan få. Många ungdomar uttrycker det som att prata med en ”Soctant” hjälpte inte många. En del ungdomar kommer inte att begå mer brott bara på den grunden att de blev tagna av polisen oavsett om det fick påföljd och en del ungdomar struntar i vad det får för följd för de har inte kommit till den mognaden att de reflekterar över vad de får för konsekvenser. Att träffa socialtjänsten hade inte någon effekt då heller varför överlämnade till socialtjänsten bara träffade en liten grupp ungdomar. Ungdomstjänst uppfattas för ungdomar som ett straff som är rättvist och rimligt. Att betala böter är orimligt för ofta har de inte pengarna och det struntar i att betala eller så betalar föräldrarna det. Jag är övertygad om att ungdomar själva tycker att ungdomstjänst är en påföljd som de begriper sig på. Däremot har domstolarna ännu inte lärt sig i vilka fall det skall bli ungdomsvård och ungdomstjänst. Det blir ibland fel om det skall ha ungdomsvård eller ungdomstjänst men det kommer rätta till sig.

De är de brott som tidigare gick till domstol som nu leder till ungdomstjänst. Därför har inte antalet strafförelägganden och åtalsunderlåtelse minskat. Åtalsunderlåtelsefallen träffar inte samma brott som ungdomstjänst. De brott som bedöms stanna på över 50 dagsböter skall ge ungdomstjänst. Jag har inte märkt av någon skillnad eftersom det ganska sällan blir strafföreläggande som är större än 50 dagsböter. Teorietiskt sett kan en person som tidigare skulle ha fått 60- 70 dagsböter nu åtalas men jag märker inte av någon större skillnad i mitt arbete.

Jag är obenägen att ge böter genom strafföreläggande till ungdomar. Det är ingen bra åtgärd eftersom de bara får hem ett papper som de inte förstår och straffet knyts då inte till brottet vilket är meningslöst. Vid åtalsunderlåtelse kallas de till åklagare och har ett möte där det hela diskuteras. Vid åtalsunderlåtelse skall alla omständigheter i fallet tas i beaktande. Min personliga uppfattning är att när det gäller ungdomar är det ganska svart och vitt. Det viktiga är om de fick ett straff eller inte. Inte om det fick 40 eller 50 dags-

böter. De spelar ju roll när de skall betala pengarna men det väsentliga för om de eventuellt skall ha en effekt för om de skall sluta begå brott eller inte är att de fick ett straff. Därför lägger jag inte ner så mycket möda i hur många dagsböter den unge skall ha, lägger ner mer möda på om det skall ha ett straff eller inte. Men självklart har ju straffvärdet en betydelse också. Att krossa tio busskurer bedöms ju som allvarligare än att bra krossa en.

Neela Nilsson, Kammaråklagare, Uddevalla

1. I 29 kap. 7 § BrB finns en bestämmelse om att om någon begått brott före 21 års ålder skall hans ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Hur vanligt är det att sådana nedsättningar görs?

Jag tycker det är vanligt att man tar hänsyn i domstol. Även vid rabatt vid bötesbrott där man beaktar efter att man sätter straffvärdet och sedan ger rabatt. Men även i valet av påföljd. Socialtjänstens yttrande kan visa på att vissa påföljder är mer eller mindre lämplig. Den medför även större utrymme för att diskutera påföljder för ungdomar än för en vuxen person.

2. Finns det riktlinjer som behandlar straffnedsättning? Tillämpas dessa?

Ja, riksåklagarens riktlinjer finns när det gäller åtalsunderlåtelse och där används bestämmelsen i praktiken i valet mellan åtal eller åtalsunderlåtelse. Det har kommit riktlinjer från riksåklagaren nu att vi i större uträkning än tidigare skall vi användas oss av åtalsunderlåtelse. I en sammantagen bedömning i ansvarsdelen, där det inte finns skäl för ett åtal till exempel på grund av påföljden, går jag inte heller vidare och åtalar. Jag tillämpar RÅ 2004:3 vid nedsättning av brott i bötesnivå.

3. I vilken utsträckning beaktas förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § 3 p. BrB?

Vid straffvärdebedömningen tillämpas inte bestämmelsen. Då är det ungdomen eller åldern som sådan som beaktas. De som är ett pedagogiskt problem när två kompisar som är 15 och 16 år är det svårt att bestämma olika stort straff. Det är skillnad om en behöver ungdomsvård och en inte, men är det exakt samma är det svårt att motivera och jag har suttit med i förhandlingar där två ungdomar med olika ålder utdömts samma straff.

Vi får kännedom om dessa förhållanden genom yttrande från socialtjänsten. Vid enklare och enstaka snatterier, stöld eller misshandel begär vi inte yttrande. Vi beaktar då inte detta omständigheter eftersom personen förutsätts vara normal i dessa fall. Är det mer komplicerande eller återkommande fall inhämtar vi yttrande. Kommer det fram sådana tendenser så beaktar vi det som ett skäl för ungdomsvård till exempel. Då måste det

vara ett konkret förslag om varför den här ungdomen har ett speciellt problem som gör att påföljden inte ryms inom ramen för en ungdomstjänst.

4. Har typen av brott betydelse för straffnedsättningen?

Är det artbrott faller möjligheten att åtalsunderlåta bort. Socialens yttrande har betydelse för valet av påföljd. Det är svårt att svara på generellt. Inget speciellt för ungdomar om man pratar om brottets karaktär.

5. Har det någon betydelse för straffnedsättningen om den unga är omyndig eller inte?

Är man omyndig är det ett speciellt regelverk med speciella möjligheter och grunder för åtalsunderlåtelse. Som vuxna finns det andra grunder. För ungdomar finns det andra speciella möjligheter. Där spelar det roll om man är omyndig eller inte.

6. I vilken utsträckning finns det möjlighet att göra en individuell prövning vid beslut om åtalsunderlåtelse eller utfärdande av strafföreläggande?

7. Uppfattar du det som att det är någon skillnad på hur ofta straffnedsättning förekommer för ungdomar beroende på om straffet utdöms i domstolen eller av åklagare?

Ingen uppfattning. Vet inte. Tycker inte att det är någon skillnad utan att alla beaktar det men det har inget belägg för.

8. Vad är din personliga åsikt om straffnedsättning, i vilken utsträckning skall den tilltalades ungdom särskilt beaktas?

Att man beaktar att man är ung är bra förutsatt att det tillämpas efter de bestämmelser som finns. Det är svårt att ha en personlig uppfattning eftersom jag arbetar mer detta och beaktar lagen. Den bakomliggande tanken bakom lagstiftningen är att det skall vara lika för lika det skall vara extra tydligt för ungdomar och proportionalitet är viktigt då skall man få samma påföljd oavsett vart i landet man bor. Viktigt att det tillämpas lika så att effekten och resultatet bli samma. Det kan ofta vara ett pedagogiskt problem då ungdomar har en annan social situation än vuxna då de pratar mycket med varandra.

9. Anser du att det finns behov av riktlinjer?

Ja, det tycker jag! För att de skall vara lika. Det skall inte vara någon oklarhet för det unge vad som händer om man gjort någonting. Det skall inte bli annorlunda behandlad beroende på var man bor. Eftersom ungdomar är så kommunikativa och prata med varandra i tingsrätt och efteråt. De har ett enormt kontaktnät och händer det något sprids det väldigt fort. En "bra" upplevelse sprids liksom en dålig upplevelse.

Det går att jämföra med de mycket tydliga riktlinjerna för straffmätningen vid narkotikabrott. Det är samma resonemang för ungdomar. Det är klart att man beaktar den sammantagna bilden även om man har riktlinjer för narkotikabrott. Det är kanske lättare att fastställa riktlinjer utifrån ett konkret brott än utifrån människor. De är olika mognadsmässigt och utvecklingsmässigt. Alla gör ju bedömningar i varje enskilt fall. Det är bara att man får ett hjälpmedel att tillämpa lagstiftningen. Vad är mest effektivt, vem skall ha vad, hur tillämpar man åtalsunderlåtelse på ett lämpligt sett. Vi träffar ju inte ungdomarna innan vi fastställer beslut så det går inte nog att poängtera hur viktiga socialtjänstens yttrande är.

10. Har andelen strafförelägganden/åtalsunderlåtelser minskat efter att ungdomstjänst infördes den 1 januari 2007? Åtalar du fler unga än tidigare?

Borgekes uppsats har fått en stor genomslagkraft i domstolarna och vad det kommer sig skulle vara intressant att veta. Många svävar i luften hur mycket vissa fall är värda i antalet timmar ungdomstjänst. Det skulle vara bra med riktlinjer som man har mellan skyddstillsyn/villkorlig dom och samhällstjänst. Det skall vara lika vart i landet man bort. Nu är det lite mellan tummen och pekfingret beroende på brottet och på den unge. Ibland får man höra att ”vi tycker det är värt” utan någon utförligare motivering. Vissa döms till samma antal timmar ungdomstjänst trots att det är mellan 15 och 16 år för att det är svårt att förklara en skillnad för ungdomarna.

Vet inte hur lagändringen påverkat. Det kom nya riktlinjer om att fler skall åtalsunderlåtelse. Vet inte om medling kommer att påverka om man är benägen att erkänna. Jag tror dock att fler kommer att åtalsunderlåtas efter de riktlinjer som riksåklagaren infört. De fallen som leder till mer än 60 dagsböter har ibland gått till domstol och ibland inte. Vi begär som regel yttrande av socialtjänsten när det är fråga om dessa brott. Arbetsbelastningen för socialtjänst och polis har utökats eftersom fler även döms till ungdomstjänst.

Åtalsunderlåtelsedelgivning är bra då kommer ungdomarna hit, ibland med föräldrarna. Det blir en annan miljö och det är svårt att sitta och vara tuff här. Ungdomstjänst har även visat sig bli en klassfråga. De som har pengar samtycker inte till samhällstjänst utan föräldrarna betalar hellre. De som inte har pengar vill inte ha en skuld hos kronofogden och ”samtycker” därför till ungdomstjänst.